अथ

गीतामाहात्म्य-

प्रारम्भः ।

रा·शा

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ श्रीभगवद्गीता माहात्म्यप्रारंभः ॥ ॥ ऋषिरुवाच ॥ गीतायाश्चैवमाहात्म्यंयथावत्सूतमेवद ॥ पुराण मुनिनाप्रोक्तंव्यासेनमुनिनोदितम् ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ पृष्टं भवद्भिर्ऋषिभिर्यद्धि गोप्यं पुरा तनम् ॥ शक्यतेकेन वैवक्तुंगीतामाहात्म्यमुत्त मम् ॥ २ ॥ कृष्णोजानातिवैसम्यक्किंचित्कुन्ती सुतः फलम् ॥ व्यासो वा व्यासपुत्रो वा याज्ञ

वल्क्योथ मैथिलः ॥ ३ ॥ अन्येश्रवणतः श्रुत्वा
लेशंसंकीर्त्तयन्तिच ॥ तस्मात्किंचिद्वदाम्यत्र
व्यासस्यास्यान्मयाश्रुतम् ॥ ४ ॥ सर्वोपनि
षदोगावोदोग्धागोपालनन्दनः ॥ पार्थोवत्सः
सुधीर्भोक्तादुग्धंगीतामृतंमहत् ॥ ५ ॥ सारथ्य
मर्जुनस्यादौकुर्वन्गीतामृतंददौ ॥ लोकत्रयोप
कारायतस्मैकृष्णात्मनेनमः ॥ ६ ॥ संसारसा
गरंघोरंतर्तुमिच्छतियोनरः ॥ गीतानावंसमासा

ब्यपारंयातिसुखेनसः ॥ ७ ॥ गीताज्ञानंश्रुतंनैव
सदैवाभ्यासयोगतः ॥ मोक्षमिच्छति मूढात्मा
याति बालकहास्यताम् ॥ ८ ॥ येशृण्वन्ति
पठन्त्येव गीताशास्त्रमहर्निशम् ॥ नतेवैमानुषा
ज्ञेयादेवरूपानसंशयः ॥ ९ ॥ गीताज्ञानेनस
म्बोधंकृष्णःप्राहाऽर्जुनायवै ॥ मोक्षस्थानंपरंपार्थ
सगुणंवाऽथनिर्गुणम् ॥ १० ॥ सोपानाष्टशतैरे
वंपरंब्रह्माधिगच्छति ॥ मलनिर्मोचनंपुंसां जल

स्नानंदिनेदिने ॥ ११ ॥ सकृद्गीताम्भसिस्नानं
संसारमलनाशनम् ॥ परास्यान्नश्रुतंज्ञानंतस्मि
न्श्रद्धानभावना ॥ १२ ॥ गीतायाश्चनजानाति
पठनंनैवपाठनम् ॥ सएवमानुषेलोकेमनुजोवि
डराहकः ॥ १३ ॥ तस्माद्गीतांनजानातिनाध
मस्तत्परोजनः ॥ धिक्तस्यमानुषंदेहं धिग्ज्ञानं
कुलशीलताम् ॥ १४ ॥ गीतार्थंनविजानाति
नाधमस्तत्परोजनः ॥ धिक्शरीरंशुभंशीलंविभ

वंसद्गृहाश्रमम् ॥ १५ ॥ गीताशास्त्रंनजानाति
नाधमस्तत्परोजनः ॥ धिक्प्रागल्भ्यंप्रतिष्ठांच
पूजांमानमहत्तमम् ॥ १६ ॥ गीताशास्त्रेरति
र्नास्तिसर्वंतन्निष्फलंजगुः ॥ धिक्तस्यज्ञानमा
चारं व्रतंनिष्ठांतपोयशः ॥ १७ ॥ गीतार्थपठनं
नास्तिनाधमस्तत्परोजनः ॥ गीतागीतंनयज्ज्ञा
नंतद्विद्ध्यासुरसंमतम् ॥ १८ ॥ तन्मोघंधर्म
रहितंवेदवेदान्तगर्हितम् ॥ तस्माद्धर्ममयीगीता

सर्वज्ञानप्रयोजिका ॥ १९ ॥ सर्वशास्त्रमयीय
स्मात्तस्माद्गीताविशिष्यते ॥ योधीतेनित्यगी
तांचदिवारात्रौयथार्थतः ॥ २० ॥ स्वपञ्जाग्र
च्चलँस्तिष्ठञ्छाश्वतंमोक्षमाप्नुयात् ॥ शालग्रा
मशिलायांतुदेवागारेशिवालये ॥ २१ ॥ तीर्थेन
द्यांपठेद्यस्तु वैकुण्ठंयातिनिश्चितम् ॥ देवकी
नन्दनःकृष्णो गीतापाठेन तुष्यति ॥ २२ ॥
यथानवेदैर्दानेन यज्ञतीर्थव्रतादिभिः ॥ गीताधी

तान्वयेनापिभक्तिभावेनचेतसा ॥ २३ ॥ तेनवे
दाश्चशास्त्राणिपुराणानिचसर्वशः ॥ योगिस्थाने
सिद्धपीठेशिलाग्रेसत्सभासुच ॥ २४ ॥ यज्ञेच
विष्णुभक्ताग्रेपठन्यातिपरांगतिम् ॥ गीतापाठं
चश्रवणंयःकरोतिदिनेदिने ॥ २५ ॥ क्रतवोवा
जिमेधाद्याः कृतास्तेनसदक्षिणाः ॥ यः शृणोति
चगीतार्थंकीर्तयत्येवयः पुमान् ॥ २६ ॥ श्रावये
च्चपरार्थंवैसप्रयातिपरंपदम् ॥ गीतायाःपुस्तकं

नित्यं योऽर्चयत्येवसादरम् ॥ २७ ॥ विधिना भक्तिभावेनतस्यपुण्यफलंशृणु ॥ सकलाभूः कृतातेनयज्ञस्तंभवतीकिल ॥ २८ ॥ कृतानि सर्वतीर्थानिदानानिचबहून्यपि ॥ भूतप्रेतपिशा चाद्यास्तत्रनप्रविशंतिवै ॥ २९ ॥ अति चारोद्भवंदुःखं परेणापि कृतंचयत् ॥ नोपस र्पंतितत्रैवयत्रगीतार्चनंगृहे ॥ ३० ॥ तापत्रयो द्भवापीडानैवव्याधिभयंक्वचित् ॥ नशापोनैवपा

पञ्चदुर्गतिर्नारकीनच ॥ ३१ ॥ देहोर्मयः षडे
तेवैनबाधन्तेकदाचन ॥ भगवत्परमेशानेभक्ति
रव्यंभिचारिणी ॥ ३२ ॥ जायतेसततंतत्र
यत्र गीताभिवन्दनम् ॥ प्रारब्धं भुञ्जमानोपि
गीताभ्यासरतः सदा ॥ ३३ ॥ स मुक्तः
ससुखीलोकेकर्मणानोपलिप्यते ॥ महापापादि
पापानिगीताध्यायीकरोतिचेत् ॥ ३४ ॥ नकि
ञ्चित्स्पृशतेतस्यनलिनीदलमम्भसा ॥ अनाचा

रौद्रवंपापमवाच्यादिकृतंचतत् ॥ ३५ ॥ अभ
क्ष्यभक्षजं दोषमस्पर्शस्पर्शजंतथा ॥ ज्ञानाज्ञा
नकृतंनित्यमिंद्रियैर्जनितंचयत् ॥ ३६ ॥ तत्स
र्वंनाशमायातिगीतापाठेनतत्क्षणात् ॥ सर्वत्रप्र
तिभुक्त्वाचप्रतिगृह्यचसर्वशः ॥ ३७ ॥ गीतापा
ठंप्रकुर्वाणोनलिप्येतकदाचन ॥ रत्नपूर्णांमहींस
र्वांप्रतिगृह्यविधानतः ॥ ३८ ॥ गीतापाठेनचैके
नशुद्धःस्फटिकवत्सदा ॥ यस्यान्तःकरणंनित्यं

गीतायांरमतेसदा ॥ ३९ ॥ सर्वाग्निकःसदाजा
पीक्रियावान्सचपण्डितः ॥ दर्शनीयः सधनवान्
सयोगीज्ञानवानपि ॥ ४० ॥ सएवयाज्ञिको
याजीसर्ववेदार्थदर्शकः ॥ गीतायाः पुस्तकंयत्र
नित्यपाठश्चवर्त्तते ॥ ४१ ॥ तत्रसर्वाणितीर्थानि
प्रयागादीनिभूतले ॥ निवसन्तिसदादेहेदेहशषे
पिसर्वदा ॥ ४२ ॥ सर्वेदेवाश्चऋषयोयोगिनः
पन्नगाश्च ये ॥ गोपालबालकृष्णोपिनारदोध्रुवपा

षट्‌पदैः ॥ ४३ ॥ सहायोजायतेशीघ्रंयत्रगीताप्र
वर्तते ॥ यत्रगीताविचारश्चपठनंपाठनंतथा
॥ ४४ ॥ तत्राहंनिश्चितंपार्थनिवसामिसदैवहि ॥
गीतामेहृदयंपार्थगीतामेसारमुत्तमम् ॥ ४५ ॥
गीतामेज्ञानमत्युग्रंगीतामेज्ञानमव्ययम् ॥ गीता
मेचोत्तमंस्थानंगीतामेपरमंपदम् ॥ ४६ ॥ गीता
मेपरमंगुह्यंगीतामेपरमोगुरुः ॥ गीताश्रयेऽहं
तिष्ठामिगीतामेपरमंगृहम् ॥ ४७ ॥ गीताज्ञानं

समाश्रित्यत्रिलोकींपालयाम्यहम् ॥ गीतामेपर
माविद्याब्रह्मरूपानसंशयः ॥ ४८ ॥ अर्धमात्राक्ष
रानित्यमनिर्वाच्यपदात्मिका ॥ गीतानामानि
वक्ष्यामि गुह्यानिशृणुपाण्डव ॥ ४९ ॥ कीर्त्त
नात्सर्वपापानिविलयंयान्तितत्क्षणात् ॥ गी
तागंगाचगायत्री गीतासत्यापतिव्रता ॥ ५० ॥
ब्रह्मावलीब्रह्मविद्या त्रिसंध्यामुक्तिगेहिनी ॥ अर्ध
मात्राचिदानन्दाभवघ्नीभ्रान्तिनाशिनी॥ ५१ ॥

वेदत्रयी परानन्तातत्त्वार्थज्ञानमञ्जरी ॥ इत्येतां
निजपेन्नित्यंनरोनिश्चलमानसः ॥ ६२ ॥ ज्ञान
सिद्धिंलभेच्छीघ्रंतथान्तेपरमंपदम् ॥ पाठेऽसम
र्थःसंपूर्णंतदर्धंपाठमाचरेत् ॥ ६३ ॥ तदागोदान
जंपुण्यंलभतेनात्रसंशयः ॥ त्रिभागंपठमानस्तु
सोमयागफलंलभेत् ॥ ६४ ॥ षडंशजपमानस्तु
गङ्गास्नानफलंलभेत् ॥ तथाध्यायद्वयंनित्यंपठ
मानोनिरन्तरम् ॥ ६५ ॥ इंद्रलोकमवाप्नोतिक

ल्पमेकंवसेद्ध्रुवम् ॥ एकमध्यायकंनित्यं पठते
भक्तिसंयुतः ॥ ५६ ॥ रुद्रलोकमवाप्नोति गणो
भूत्वावसेच्चिरम् ॥ अध्यायार्द्धंच पादं वा नित्यं
यःपठते जनः ॥ ५७ ॥ समेतिरविलोकंच मन्व
न्तरसमाशतम् ॥ गीतायाःश्लोकदशकंसप्तपञ्च
चतुष्टयम् ॥ ५८ ॥ त्रिद्व्येकमेकमर्धंवाश्लो
कानांयः पठेन्नरः ॥ चंद्रलोकमवाप्नोतिवर्षाणा
मयुतंतथा ॥ ५९ ॥ गीतार्थमेकपादंच श्लोक

मध्यायमेवच ॥ स्मरंस्त्यक्त्वाजनोदेहंप्रयातिप
रमंपदम् ॥ ६० ॥ गीतार्थंवापिपाठंवाशृणुया
दन्तकालतः ॥ महापातकयुक्तोपिमुक्तिभागीभ
वेज्जनः ॥ ६१ ॥ गीतापुस्तकसंयुक्तःप्राणांस्त्य
क्त्वाप्रयातियः ॥ वैकुंठंसमवाप्नोतिविष्णुनास
हमोदते ॥ ६२ ॥ गीताध्यायसमायुक्तोमृतोमा
नुषतांव्रजेत् ॥ गीताभ्यासंपुनःकृत्वालभतेमुक्ति
मुत्तमाम् ॥ ६३ ॥ गीतेत्युच्चारसंयुक्तोम्रियमा

णोगतिंलभेत् ॥ यद्यत्कर्मचसर्वत्रगीतापाठप्र
कीर्तिमत् ॥ ६४ ॥ तत्तत्कर्मचनिर्दोषंभूत्वापू
र्णत्वमाप्नुयात् ॥ पितॄनुद्दिश्ययः श्राद्धेगीतापाठं
करोतिवै ॥ ६५ ॥ संतुष्टाः पितरस्तस्य निरया
द्यांतिस्वर्गतिम् ॥ गीतापाठेनसन्तुष्टाः पितरः
श्राद्धतर्पिताः ॥ ६६ ॥ पितृलोकंप्रयान्त्येव
पुत्राशीर्वादतत्पराः ॥ गीतापुस्तकदानंच धेनु
पुच्छसमन्वितम् ॥ ६७ ॥ कृत्वाचतद्दिदेसम्यक्

कृतार्थोजायते जनः ॥ पुस्तकं हेमसंयुक्तंगी तायाः शुद्धमानसः ॥ ६८ ॥ दत्त्वाविप्रायविदुषे जायतेनपुनर्भवः ॥ शतपुस्तकदानंच गीतायाः प्रकरोतियः ॥ ६९ ॥ सयातिब्रह्मसदनंपुनरावृ त्तिदुर्लभम् ॥ गीतादानप्रभावेणसप्तकल्पावधिं समाः ॥ ७० ॥ विष्णुलोकमवाप्नोति विष्णुना सहमोदते ॥ सम्यक्श्रुत्वाचगीतार्थंपुस्तकंयः प्रदापयेत् ॥ ७१ ॥ तस्मैप्रीतोहिभगवान्ददाति

मनसेप्सितम् ॥ देहंमानुषमाश्रित्यचातुर्वर्ण्येषु
भारत ॥ ७२ ॥ नशृणोतिनपठतिगीतामम्तरू
पिणीम् ॥ हस्तात्त्यक्त्वामृतंप्राप्तंकष्टात्क्ष्वेडंसम
श्नुते ॥ ७३ ॥ पीत्वागीतामृतंलोकेलब्ध्वामोक्षं
सुखीभवेत् ॥ जनैः संसारदुःखार्तैर्गीताज्ञानंचयैः
श्रुतम् ॥ ७४ ॥ संप्राप्तममृतंतैश्चगतास्तेसदनं
हरेः ॥ गीतामाश्रित्यबहवोभूभुजोजनकादयः
॥७५॥ निर्धूतकल्मषालोकेगतास्तेपरमंपदम् ॥

गीतासुनाविशेषोस्तिजनेषूच्चावचेषुयः ॥ ७६ ॥ ज्ञानेष्वेवसमग्रेषुसमाब्रह्मस्वरूपिणी ॥ योभ्यसूयतिगीतांचयोनिन्दांवाकरोतिच ॥ ७७ ॥ समेतिनरकंघोरंयावदाभूतसंप्लवम् ॥ अहंकारेणमूढात्मागीतार्थंनैवमन्यते ॥ ७८ ॥ कुम्भीपाकेषुपच्येतयावत्कल्पक्षयोभवेत् ॥ गीतार्थंवाच्यमानंयोनशृणोतिसमीपतः ॥ ७९ ॥ श्वशूकरभवांयोनिमनेकांसोऽधिगच्छति ॥ चौर्यंकृत्वाच

गीतायाः पुस्तकंयः समानयेत् ॥८०॥नतस्मैच फलंकिंचित्पठनाच्चवृथाभवेत् ॥ यः श्रुत्वानैवगी तार्थंमोदतेपरमार्थतः ॥८१॥ नैवाप्नोतिफलंलो केप्रमादाच्चवृथाश्रमः ॥ गीतांश्रुत्वाहिरण्यंचपट्टां बरप्रवेष्टनम् ॥८२॥ निवेदयेच्चतद्वक्रेप्रीतयेपरमा त्मनः ॥ वाचकंपूजयेद्भक्त्याद्रव्यवस्त्राद्युपस्करैः ॥ ८३ ॥ अनेकैर्बहुधाप्रीत्यातुष्यतांभगवा न्हरिः ॥ माहात्म्यमेतद्गीतायाः कृष्णप्रोक्तंपुरात

नम् ॥ ८४ ॥ गीतान्तेपठतेयस्तुयथोक्तफलभा
ग्भवेत् ॥ गीतायाः पठनंकृत्वामाहात्म्यंनैवयः प
ठेत् ॥ ८५ ॥ वृथापाठफलंतस्यश्रमएवह्युदाहृतः ॥
एतन्माहात्म्यसंयुक्तंगीतापाठंकरोतियः ॥ ८६ ॥
श्रद्धया यः शृणोत्येव दुर्लभांगतिमाप्नुयात् ॥
श्रुत्वापठित्वागीतां च माहात्म्यं यः शृणोतिच
॥ ८७ ॥ तस्यपुण्यफलंलोकेभवेद्वैमनसेप्सितम्
॥ ८८ ॥ इतिश्रीभगवद्गीतामाहात्म्यंसमाप्तम् ॥

अथ गीतार्थसंग्रहः प्रारभ्यते ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीमते कृष्णाय नमः ॥
विगाहे यामुनं तीर्थं साधुवृंदावनेस्थितम् ॥ निर
स्तजिह्मगस्पर्शे यत्र कृष्णः कृतादरः ॥ १ ॥
स्वधर्मज्ञानवैराग्यसाध्यभक्त्यैकगोचरः ॥ नारा
यणः परंब्रह्मगीताशास्त्रे समीरितः ॥ १ ॥
ज्ञानकर्मात्मकेनिष्ठे योगलक्ष्ये सुसंस्कृते ॥
आत्मानुभूतिसिद्ध्यर्थे पूर्वषट्केनचोदिते ॥२॥

मध्यमे भगवत्तत्त्वयाथात्म्यावाप्तिसिद्धये ॥ ज्ञान
कर्माभिनिर्वर्त्यो भक्तियोगः प्रकीर्तितः ॥ ३ ॥
प्रधानपुरुषव्यक्तसर्वेश्वरविवेचनम् ॥ कर्मधीर्भ
क्तिरित्यादिपूर्वशेषोन्तिमोदितः ॥ ४ ॥ अस्था
नस्नेहकारुण्यधर्माधर्मधियाकुलम् ॥ पार्थप्रपन्नमु
द्दिश्य शास्त्रावतरणं कृतम् ॥ ५ ॥ नित्यात्मा
संगकर्मेहागोचरा सांख्ययोगधीः ॥ द्वितीये
स्थितधीलक्ष्या प्रोक्ता तन्मोहशांतये ॥ ६ ॥

असत्त्या लोकरक्षायैगुणेष्वारोप्य कर्तृताम् ॥ सर्वेश्वरे वान्यस्योक्तातृतीये कर्मकार्यता ॥ ७ ॥ प्रसंगात्स्वस्वभावोक्तिः कर्मणो ऽकर्मतास्य च ॥ भेदाज्ञानस्य माहात्म्यं चतुर्थाध्याय उच्यते ॥ ८ ॥ कर्मयो गस्य सौकर्यं शैघ्र्यं काश्चन तद्विधाः ॥ ब्रह्म ज्ञानप्रकारश्च पंचमाध्याय उच्यते ॥ ९ ॥ योगाभ्यासविधिर्योगी चतुर्धा योगसाधनम् ॥

योगसिद्धिः स्वयोगस्य पारम्यं षष्ठ उच्यते
॥ १० ॥ स्वयाथात्म्यं प्रकृत्यास्य तिरोधिः
शरणागतिः ॥ भक्तभेदः प्रबुद्धस्य श्रैष्ठ्यं
सप्तम उच्यते ॥ ११ ॥ ऐश्वर्याक्षरयाथात्म्यं
भगवच्चरणार्थिनाम् ॥ वेद्योपादेयभावानामष्टमे
भेद उच्यते ॥ १२ ॥ स्वमाहात्म्यं मनुष्यत्वे
परत्वं च महात्मनाम् ॥ विशेषो नवमे योगो

भक्तिरूपः प्रकीर्तितः ॥ १३ ॥ स्वकल्याणगु
णानंत्यकृत्स्नस्वाधीनतामतिः ॥ भक्त्युत्पत्तिवि
वृद्ध्यर्थं विस्तीर्णा दशमोदिता ॥१४॥ एकादशे
स्वयाथात्म्यसाक्षात्कारावलोकनम् ॥ दत्तमुक्ता
वितिप्राप्त्योर्भक्त्येकोपायतातथा ॥१५॥ भक्ति
शैथ्यमुपायोक्तिरशक्तस्यात्मनिष्ठता ॥तत्प्रकारा
त्वतिप्रीतिर्भक्तेर्द्वादशउच्यते ॥१६॥ देहस्वरूप
मात्माप्तिहेतुरात्मविशोधनम् ॥बंधहेतुर्विवेकश्चत्र

योदशउदीर्यंते ॥ १७ ॥ गुणत्रंधविधौतेषा कर्तृत्वं तन्निवर्तनम् ॥ गतित्रयस्वमूलत्वं चतुर्दश उदीर्यंते ॥ १८ ॥ अचिन्मिश्राद्विशुद्धाच्च चेतनात्पुरुषोत्तमः ॥ व्यापनाद्भरणात्स्वाम्यादन्यः पंचदशोदितः ॥ १९ ॥ देवासुरविभागोपिपूर्विका शास्त्रवश्यता ॥ तत्त्वानुष्ठानविज्ञानस्थाने षोडश उच्यते ॥२० ॥ अशास्त्रमासुरं कृत्स्नं शास्त्रीयं गुणतः पृथक् ॥ लक्षणं शास्त्रसिद्धस्य त्रिधा

सप्तदशोदितम् ॥ २१ ॥ ईश्वरे कर्तृताबुद्धिः
सत्त्वोपादेयतांतिमे ॥ स्वकर्मपरिणामश्च शास्त्र
सारार्थ उच्यते ॥ २२ ॥ कर्मयोगस्तपस्तीर्थ
दानयज्ञादिसेवनम् ॥ ज्ञानयोगो जितस्वांतैः
परिशुद्धात्मनि स्थितिः ॥ २३ ॥ भक्तियोगः
परैकांतप्रीत्या ध्यानादिषु स्थितिः ॥ त्रयाणा
मपि योगानां त्रिभिरन्योऽन्यसंगमः ॥ २४ ॥
नित्यनैमित्तिकानां च परारा‍धनरूपिणाम् ॥

आत्मदृष्टेस्त्रयोप्येतेयोगद्वारेणसाधकाः ॥ २५ ॥
निरस्तनिखिलज्ञानो दृष्ट्वाऽत्मानं पुरानुगम् ॥
प्रतिलभ्य परां भक्तिं तयैवाप्नोतितत्पदम् ॥ २६ ॥
भक्तियोगस्तदर्थी चेत्समग्रैश्वर्यसाधनम् ॥
आत्मार्थी च त्रयोप्येते तत्कैवल्यस्य साधकाः
॥ २७ ॥ ऐकांत्यं भगवत्येषां समानमधिकारि
णाम् ॥ यावत्प्राप्तिपरार्थी चेत्तदेवात्यंतमश्नुते
॥ २८ ॥ ज्ञानी तु परमैकांती तदायत्तात्मजीव

गी॰ १६ संं॰ १६

नः ॥ तत्संश्लेषवियोगैकसुखदुःखस्तदेकधीः ॥ २९ ॥ भगवद्ध्यानयोगोक्तिवंदनस्तुतिकीर्तनैः ॥ लब्धात्मा तद्गतप्राणमनोबुद्धींद्रियक्रियः ॥ ३० ॥ निजकर्मादिभक्त्यंतं कुर्यात्प्रीत्यैव कारितः ॥ उपायतां परित्यज्य न्यसेद्देवे तु तामभीः ॥ ३१ ॥ ऐकांत्यात्यंतदास्यैकरतिस्तत्पदमाप्नुयात् ॥ तत्प्रधानमिदं शास्त्रमिति गीतार्थसंग्रहः ॥ ३२ ॥ इति भगवद्यामुनमु

गी० निप्रणीतः श्रीमद्गीतार्थसंग्रहः संपूर्णः ॥ सं०

१७ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

पुस्तक मिलनेका ठिकाना–
गंगाविष्णु श्रीकृष्णदास,
"लक्ष्मीवेंकटेश्वर" छापाखाना,
कल्याण–मुंबई.

अथ
श्रीमद्भगवद्गीता-
प्रारम्भः ।
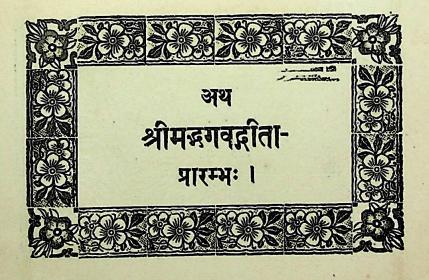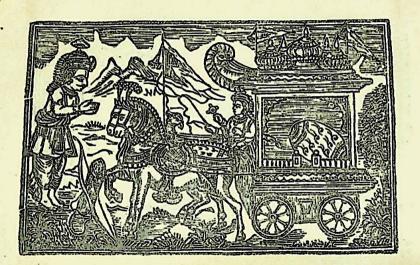
श्रीहयग्रीवाय नमः ॥ शुक्लांबरधरंविष्णुंश
शिवर्णं चतुर्भुजम् ॥ प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वंवि
घ्नोपशांतये ॥ १ ॥ नारायणंनमस्कृत्यनरं चैव
नरोत्तमम् ॥ देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरये
त् ॥ २ ॥ व्यासंवासिष्ठनप्तारंशक्तेः पौत्रमकल्म
षम् ॥ पराशरात्मजं वंदे शुकतातंतपोनिधिम्
॥ ३ ॥ व्यासाय विष्णुरूपाय व्यासरूपाय
विष्णवे ॥ नमो वै ब्रह्मनिधये वासिष्ठाय

नमोनमः ॥ ४ ॥ अचतुर्वदनो ब्रह्मा द्विबाहुर
परोहरिः ॥ अभाललोचनः शंभुर्भगवान्बादरा
यणः ॥ ५ ॥ श्रीमतेरामचंद्रायनमः ॥ श्रीगो
पालकृष्णायनमः ॥ ॐ अस्य श्रीभगवद्गीतामा
लामंत्रस्य भगवान् वेदव्यास ऋषिः ॥ अनुष्टु
प्छंदः॥श्रीकृष्णःपरमात्मादेवता ॥ अशोच्यान
न्वशोचस्त्वंप्रज्ञावादांश्चभाषसइतिबीजम् ॥ सर्व
धर्मान्परित्यज्यमामेकंशरणंव्रजेतिशक्तिः ॥ अहं

त्वासर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि माशुच इतिकील
कम् ॥ नैनं छिंदंतिशस्त्राणिनैनंदहतिपावकइत्यं
गुष्ठाभ्यांनमः ॥ न चैनंक्लेदयंत्यापो न शोषयति
मारुतइतितर्जनीभ्यांनमः ॥ अच्छेद्योऽयमदाह्यो
ऽयमक्लेद्योऽशोष्यएवचेति मध्यमाभ्यां नमः ॥
नित्यः सर्वगतःस्थाणुरचलोऽयं सनातन इत्य
नामिकाभ्यां नमः । पश्यमेपार्थरूपाणिशतशोऽ
थसहस्रशइतिकनिष्ठिकाभ्यांनमः। नानाविधानि

दिव्यानि नानावर्णाकृतीनिचेति करतलकरपृष्ठा
भ्यांनमः ॥ इतिकरन्यासः ॥ अथहृदयादिन्या
सः ॥ नैनंछिंदंति शस्त्राणि नैनं दहति पावकइति
हृदयायनमः ॥ न चैनं क्लेदयंत्यापो न शोषय
ति मारुतइति शिरसे स्वाहा ॥ अच्छेद्योऽयम
दाह्योयमक्लेद्योशोष्य एव चेति शिखायै वषट् ॥
नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनइतिक
वचायहुम् ॥ पश्यमेपार्थरूपाणि शतशोथसहस्र

शइतिनेत्रत्रयाय वौषट् ॥ नानाविधानि दिव्या
नि नानावर्णाकृतीनिचेत्यस्त्रायफट् ॥ श्रीकृष्ण
प्रीत्यर्थं पाठे विनियोगः ॥ ॐ पार्थाय प्रतिबो
धितां भगवता नारायणेन स्वयं व्यासेन ग्रथितां
पुराणमुनिना मध्येमहाभारतम् ॥ अद्वैतामृतव
र्षिणीं भगवतीमष्टादशाध्यायिनीमंब त्वामनुसंद
धामि भगवद्गीते भवद्वेषिणीम् ॥ १ ॥ नमोऽस्तु
ते व्यास विशालबुद्धे फुल्लारविंदायतपत्रनेत्र ॥

येन त्वया भारततैलपूर्णः प्रज्वालितो ज्ञानमयः प्रदीपः ॥ २ ॥ प्रपन्नपारिजाताय तोत्रवेत्रैकपाणये ॥ ज्ञानमुद्राय कृष्णाय गीतामृतदुहे नमः ॥ ३ ॥ सर्वोपनिषदो गावो दोग्धा गोपालनंदनः ॥ पार्थो वत्सः सुधीर्भोक्ता दुग्धं गीतामृतं महत् ॥४॥ वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम् ॥ देवकीपरमानंदं कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम् ॥५॥ भीष्मद्रोणतटा जयद्रथजला गांधारनीलोत्पला शल्य

आह्ववती कृपेणवह्नी कर्णेन वेलाकुला ॥ अश्व
त्थामविकर्णघोरमकरा दुर्योधनावर्तिनी सोत्तीर्णा
खलु पांडवैरणनदी कैवर्तकः केशवः ॥ ६ ॥
पाराशर्यवचःसरोजममलं गीतार्थगंधोत्कटं ना
नाख्यानककेसरं हरिकथासम्बोधनाबोधितम् ॥
लोकेसज्जनषट्पदैरहरहः पेपीयमानं मुदा भूया
द्भारतपंकजंकलिमलप्रध्वंसि नः श्रेयसे ॥ ७ ॥
मूकंकरोतिवाचालं पंगुं लंघयते गिरिम्॥ यत्कृपा

तमहं वंदे परमानंदमाधवम् ॥ ८ ॥ यं ब्रह्मा वरुणेन्द्ररुद्रमरुतः स्तुन्वंति दिव्यैस्स्तवैर्वेदैः सांगपदक्रमोपनिषदैर्गायंति यं सामगाः ॥ ध्यानावस्थिततद्गतेन मनसा पश्यंति यं योगिनो यस्यान्तं न विदुः सुरासुरगणा देवाय तस्मै नमः॥९॥ इति ध्यानम् ॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ॥ मामकाः पांडवाश्चैव किमकुर्वंत संजय ॥ १ ॥ संजय उवाच ॥ दृष्ट्वा तु पांड

वानीकंव्यूढंदुर्योधनस्तदा ॥ आचार्यमुपसंगम्य
राजावचनमब्रवीत् ॥ २ ॥ पश्यैतांपांडुपुत्राणा
माचार्यमहतींचमूम् ॥ व्यूढांद्रुपदपुत्रेण तवशि
ष्येणधीमता ॥ ३ ॥ अत्र शूरा महेष्वासा
भीमार्जुनसमा युधि ॥ युयुधानोविराटश्चद्रुप
दश्चमहारथः ॥ ४ ॥ धृष्टकेतुश्चेकितानः
काशिराजश्चवीर्यवान् ॥ पुरुजित्कुंतिभोजश्च
शैब्यश्चनरपुंगवः ॥ ५ ॥ युधामन्युश्चविक्रांत

उत्तमौजाश्ववीर्यवान् ॥ सौभद्रोद्रौपदेयाश्चसर्वं
एवमहारथाः ॥ ६ ॥ अस्माकंतुविशिष्टायेता
न्निबोधद्विजोत्तम ॥ नायकाममसैन्यस्यसंज्ञार्थं
तान्ब्रवीमितें ॥ ७ ॥ भवान्भीष्मश्चकर्णश्चकृ
पश्चसमितिंजयः ॥ अश्वत्थामाविकर्णश्चसोमद
त्तिस्तथवच ॥ ८ ॥ अन्येचबहवःशूरामदर्थे
त्यक्तजीविताः ॥ नानाशस्त्रप्रहरणाःसर्वेयुद्धवि
शारदाः ॥ ९ ॥ अपर्याप्तंतदस्माकंबलंभीष्मा

भिरक्षितम्॥ पर्याप्तंत्विदमेतेषांबलंभीमाभिरक्षि
तम् ॥ १० ॥ अयनेषुचसर्वेषुयथाभागमवस्थि
ताः॥ भीष्ममेवाभिरक्षंतुभवंतःसर्वएवहि ॥११॥
तस्यसंजनयन्हर्षंकुरुवृद्धःपितामहः ॥ सिंहना
दंविनद्योच्चैः शंखं दध्मौ प्रतापवान् ॥ १२ ॥ त
तः शंखाश्चभेर्यश्चपणवानकगोमुखाः ॥ सहसैवा
भ्यहन्यंतसशब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥१३॥ ततःश्वे
तेर्हयैर्युक्तेमहतिस्यंदनेस्थितौ ॥ माधवः पांडव

श्चैवदिव्यौशंखौप्रदध्मतुः ॥ १४ ॥ पांचजन्यं
हृषीकेशोदेवदत्तंधनंजयः ॥ पौण्ड्रंदध्मौमहाशंखं
भीमकर्मावृकोदरः ॥ १५ ॥ अनंतविजयंरा
जाकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ नकुलःसहदेवश्चसुघो
षमणिपुष्पकौ ॥ १६ ॥ काश्यश्चपरमेष्वासः
शिखंडीचमहारथः ॥ धृष्टद्युम्नोविराटश्चसात्य
किश्चापराजितः ॥१७॥ द्रुपदोद्रौपदेयाश्चसर्वशः
पृथिवीपते ॥ सौभद्रश्चमहाबाहुःशंखान्दध्मुः

पृथक्पृथक् ॥ १८ ॥ सघोषोधार्तराष्ट्राणां
हृदयानिव्यदारयत् ॥ नभश्चपृथिवींचैवतुमु
लोव्यनुनादयन् ॥ १९ ॥ अथव्यवस्थितान्दृष्ट्वा
धार्तराष्ट्रान्कपिध्वजः ॥ प्रवृत्तेशस्त्रसंपातेधनु
रुद्यम्यपांडवः ॥ २० ॥ हृषीकेशंतदावाक्य
मिदमाहमहीपते ॥ सेनयोरुभयोर्मध्येरथंस्थापय
मेऽच्युत ॥ २१ ॥ यावदेतान्निरीक्षेऽहंयोद्धुका
मानवस्थितान् ॥ कैर्मयासहयोद्धव्यमस्मिन्रणस

मुद्यमे॥२२॥ योत्स्यमानानवेक्षेऽहंयएतेऽत्रसमा
गताः ॥ धार्त्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धेप्रियचिकीर्षवः
॥ २३ ॥ संजय उवाच ॥ एवमुक्तोहृषीकेशो
गुडाकेशेनभारत ॥ सेनयोरुभयोर्मध्येस्थाप
यित्वारथोत्तमम् ॥ २४ ॥ भीष्मद्रोणप्रमुखतः
सर्वेषांचमहीक्षिताम् ॥ उवाचपार्थपश्यैतान्सम
वेतान्कुरूनिति ॥२५॥ तत्रापश्यत्स्थितान्पार्थः
पितॄनथपितामहान् ॥ आचार्यान्मातुलान्भ्रातॄ

न्पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा ॥ श्वशुरान्सुहृदश्चैवसे
नयोरुभयोरपि ॥ २६ ॥ तान्समीक्ष्यसकौंतेयः
सर्वान्बंधूनवस्थितान् ॥ कृपयापरयाविष्टोवि
षीदन्निदमब्रवीत् ॥ २७ ॥ अर्जुन उवाच ॥
दृष्ट्वेमंस्वजनंकृष्णयुयुत्सुंसमुपस्थितम् ॥ सीदान्त
ममगात्राणि मुखंच परिशुष्यात ॥ २८ ॥
वेपथुश्चशरीरेमे रोमहर्षश्चजायते ॥ गांडीवंस्रंस
तेहस्तात्त्वक्चैवपरिदह्यते ॥ २९ ॥ नचशक्नो

म्यवस्थातुंभ्रमतीवचमेमनः ॥ निमित्तानिचप
श्यामिविपरीतानिकेशव ॥ ३० ॥ नचश्रेयोऽ
नुपश्यामिहत्वास्वजनमाहवे ॥ नकांक्षे विजयं
कृष्णनचराज्यंसुखानिच ॥ ३१ ॥ किंनोराज्ये
नगोविंदकिंभोगैर्जीवितेनवा ॥ येषामर्थेकांक्षि
तंनोराज्यं भोगाः सुखानि च ॥ ३२॥ तइमेवस्थि
ताथुद्धेप्राणांस्त्यक्त्वाधनानिच ॥ आचार्याः
पितरः पुत्रास्तथैवचपितामहाः ॥ ३३ ॥ मातु

लाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः संबंधिनस्तथा ॥
एतान्नहंतुमिच्छामिघ्नतोऽपिमधुसूदन ॥ ३४ ॥
अपित्रैलोक्यराज्यस्यहेतोः किंनुमहीकृते ॥ निह
त्यधार्त्तराष्ट्रान्नःकाप्रीतिःस्याज्जनार्दन ॥ ३५ ॥
पापमेवाश्रयेदस्मान् हत्वैतानाततायिनः ॥
तस्मान्नार्हावयंहंतुं धार्तराष्ट्रान्स्वबांधवान् ॥
स्वजनंहिकथंहत्वासुखिनः स्याम माधव ॥ ३६ ॥
यद्यप्येतेनपश्यंतिलोभोपहतचेतसः ॥ कुलक्षय

कृतंदोषंमित्रद्रोहेचपातकम् ॥ ३७ ॥ कथनज्ञे
यमस्माभिःपापादस्मान्निवर्तितुम् ॥ कुलक्षय
कृतंदोषंप्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ ३८ ॥ कुलक्ष
येप्रणश्यंतिकुलधर्माः सनातनाः ॥ धर्मेनष्टेकु
लंकृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत ॥ ३९ ॥ अध
र्माभिभवात्कृष्णप्रदुष्यंतिकुलस्त्रियः ॥ स्त्रीषु
दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसंकरः ॥ ४० ॥
संकरो नरकायैवकुलघ्नानां कुलस्यच ॥ पतंति

पितरोह्येषां लुप्तपिंडोदकक्रियाः ॥ ४१ ॥
दोषैरेतैः कुलघ्नानांवर्णसंकरकारकैः ॥ उत्साद्यंते
जातिधर्माःकुलधर्माश्चशाश्वताः ॥ ४२ ॥ उत्स
न्नकुलधर्माणांमनुष्याणांजनार्दन ॥ नरके नियतं
वासोभवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ४३ ॥ अहोबतम
हत्पापंकर्तुंव्यवसितावयम् ॥ यद्राज्यसुखलोभे
नहंतुंस्वजनमुद्यताः ॥ ४४ ॥ यदिमामप्रती
कारमशस्त्रंशस्त्रपाणयः ॥ धार्तराष्ट्ररणेहन्युस्त

न्मे क्षेमतरं भवेत् ॥ ४५ ॥ संजय उवाच ॥
एवमुक्त्वार्जुनः संख्येरथोपस्थउपाविशत् ॥
विसृज्यसशरंचापंशोकसंविग्नमानसः ॥ ४६ ॥
इति श्रीमद्भ० सूपनि० ब्रह्म० अर्जुनविषादयो
गोनामप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ संजयउवाच ॥
तंतथाकृपयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्षणम् ॥ विषीदं
तमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥ श्रीभग
वानुवाच ॥ कुतस्त्वाकश्मलमिदं विषमेस

मुपस्थितम् ॥ अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकर
मर्जुन ॥ २ ॥ क्लैब्यंमास्मगमः पार्थनैतत्त्वय्यु
पपद्यते ॥ क्षुद्रंहृदयदौर्बल्यंत्यक्त्वोत्तिष्ठपरंतप
॥ ३ ॥ अर्जुन उवाच ॥ कथं भीष्ममहं
संख्येद्रोणंच मधुसूदन ॥ इषुभिः प्रतियोत्स्या
मिपूजार्हावरिसूदन ॥ ४ ॥ गुरूनहत्वाहिमहा
नुभावाञ्छ्रेयोभोक्तुंभैक्ष्यमपीहलोके ॥ हत्वार्थ
कामांस्तु गुरूनिहैव भुंजीय भोगान्रुधिरप्रदि

ग्धान् ॥५॥ न चैतद्विद्मः कतरन्नोगरीयोयद्वाज
येमयदिवानोजयेयुः ॥ यानेवहत्वानाजिजीविषा
मस्तेऽवस्थिताः संमुखेधार्तराष्ट्राः ॥ ६ ॥
कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामित्वां धर्मसंमू
ढचेताः ॥ यच्छ्रेयःस्यान्निश्चितंब्रूहितन्मेशि
ष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम् ॥ ७ ॥ नहि
प्रपश्यामिममापनुद्याद्यच्छोकमुच्छोषणमिंद्रिया
णाम् ॥ अवाप्यभूमावसपत्नमृद्धंराज्यंसुराणा

मपिचाधिपत्यम् ॥ ८ ॥ संजय उवाच ॥
एवमुक्त्वाहृषीकेशंगुडाकेशःपरंतप ॥ नयो
त्स्यइतिगोविंदमुक्त्वातूष्णींबभूवह ॥९॥ तमुवा
चहृषीकेशःप्रहसन्निवभारत ॥ सेनयोरुभयो
मध्ये विषीदंतमिदंवचः ॥ १० ॥ श्रीभगवानु
वाच ॥ अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्चभा
षसे ॥ गतासूनगतासूंश्च नानुशोचंतिपंडिताः ॥
॥ ११॥ नत्वेवाहंजातुनासंनत्वंनेमेजनाधिपाः ॥

नचैवनभविष्यामः सर्वेवयमतःपरम् ॥ १२ ॥
देहिनोऽस्मिन्यथादेहेकौमारंयौवनंजरा ॥ तथादे
हांतरप्राप्तिर्धीरस्तत्रनमुह्यति ॥ १३ ॥ मात्रा
स्पर्शास्तुकौंतेयशीतोष्णसुखदुःखदाः ॥ आग
मापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्वभारत ॥१४॥
यंहिनव्यथयंत्येतेपुरुषं पुरुषर्षभ ॥ समदुःख
सुखं धीरंसोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥
नासतोविद्यतेभावोनाभावोविद्यतेसतः ॥ उभ

योऽपिदृष्टोंऽतस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥
अविनाशितुतद्विद्धियेनसर्वमिदंततम् ॥ विना
शमव्ययस्यास्यनकश्चित्कर्तुमर्हति ॥ १७ ॥
अंतवंत इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ॥
अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युद्धचस्व भारत
॥ १८ ॥ य एनं वेत्ति हंतारं यश्चैनं मन्यतेह
तम् ॥ उभौतौनविजानीतो नायं हंतिनहन्यते
॥ १९ ॥ नजायतेम्रियतेवा कदाचिन्नायंभूत्वा

भवितावानभूयः ॥ अजोनित्यः शाश्वतोऽयं
पुराणोनहन्यतेहन्यमानेशरीरे ॥ २० ॥ वेदावि
नाशिनं नित्यंयएनमजमव्ययम् ॥ कथंसपुरुषः
पार्थकंघातयतिहंतिकम् ॥ २१ ॥ वासांसिजी
र्णानि यथा विहायनवानिगृह्णाति नरोऽपराणि ॥
तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति
नवानिदेही॥२२॥ नैनंछिंदंतिशस्त्राणिनैनंदहति
पावकः ॥ नचैनंक्लेदयंत्यापोनशोषयतिमारुतः

॥२३॥ अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्यए
वच ॥ नित्यःसर्वगतःस्थाणुरचलोऽयंसनातनः
॥२४॥ अव्यक्तोऽयमचिंत्योऽयमविकार्योऽयमु
च्यते ॥ तस्मादेवंविदित्वैनंनानुशोचितुमर्हसि
॥२५॥अथचैनंनित्यजातंनित्यंवामन्यसेमृतम्॥
तथाऽपित्वंमहाबाहोनानुशोचितुमर्हसि ॥२६॥
जातस्यहिध्रुवोमृत्युर्ध्रुवंजन्ममृतस्यच ॥ तस्मा
दपरिहार्येऽर्थेनत्वंशोचितुमर्हसि ॥ २७ ॥ अव्य

गी॰ ३२

क्तादीनिभूतानिव्यक्तमध्यानिभारत ॥ अव्यक्त
निधनान्येवतत्रकापरिदेवना ॥२८॥ आश्चर्यव
त्पश्यतिकश्चिदेनमाश्चर्यवद्वदतितथैव चान्यः ॥
आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति श्रुत्वाप्येनंवेदनचैव
कश्चित् ॥ २९ ॥ देहीनित्यमवध्योऽयंदेहे सर्व
स्यभारत ॥ तस्मात्सर्वाणिभूतानिनत्वंशोचि
तुमर्हसि ॥ ३० ॥ स्वधर्ममपिचावेक्ष्यनविकंपि
तुमर्हसि ॥ धर्म्याद्धियुद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्रियस्य

अ॰ २ ३

नविद्यते ॥ ३१ ॥ यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वार मपावृतम् ॥ सुखिनः क्षत्रियाः पार्थलभंतेयुद्धमी दृशम् ॥ ३२ ॥ अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यंसंग्रामं न करिष्यसि ॥ ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापम वाप्स्यसि ॥३३॥ अकीर्तिं चापिभूतानि कथयि ष्यंतितेऽव्ययाम् ॥ संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणा दतिरिच्यते ॥३४॥ भयाद्रणादुपरतं मंस्यंतेत्वां महारथाः ॥ येषां च त्वं बहुमतोभूत्वा यास्यसि

लाघवम् ॥ ३५ ॥ अवाच्यवादांश्चबहून्वदिष्यंति तवाहिताः ॥ निंदंतस्तवसामर्थ्यं ततो दुःखतरंनु किम् ॥ ३६ ॥ हतोवाप्राप्स्यसिस्वर्गंजित्वावा भोक्ष्यसेमहीम् ॥ तस्मादुत्तिष्ठ कौंतेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥ ३७ ॥ सुखदुःखे समे कृत्वा लाभा लाभौ जयाजयौ ॥ ततोयुद्धाययुज्यस्वनैवंपापमवा प्स्यसि ॥ ३८ ॥ एषातऽभिहितासांख्ये बुद्धियों गेत्विमांशृणु ॥ बुद्ध्यायुक्तोययापार्थकर्मबंधंप्र

हास्यसि॥३९॥ नेहाभिक्रमनाशोऽस्तिप्रत्यवायो
नविद्यते ॥ स्वल्पमप्यस्यधर्मस्यत्रायतेमहतोभ
यात् ॥ ४० ॥ व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह
कुरुनंदन ॥ बहुशाखाह्यनंताश्चबुद्धयोऽव्यवसा
यिनाम् ॥ ४१ ॥ यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदं
तिविपश्चितः ॥ वेदवादरताःपार्थनान्यदस्तीति
वादिनः ॥ ४२ ॥ कामात्मानः स्वर्गपराजन्म
कर्मफलप्रदाम् ॥ क्रियाविशेषबहुलांभोगैश्वर्यग

ति॥ ४३ ॥ भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयापहृतचेतसाम् ॥ व्यवसायात्मिकाबुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥ ४४॥ त्रैगुण्यविषयावेदानिस्त्रैगुण्योभवार्जुन ॥ निर्द्वंद्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥ ४५ ॥ यावानर्थउदपाने सर्वतः संप्लुतोदके ॥ तावान्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥४६॥ कर्मण्येवाधिकारस्ते माफलेषुकदाचन ॥ माकर्मफलहेतुर्भूर्माते संगोऽस्त्वकर्मणि ॥ ४७ ॥

योगस्थः कुरु कर्माणि संगंत्यक्त्वाधनंजय ॥
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योगउच्यते
॥ ४८ ॥ दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय ॥
बुद्धौशरणमन्विच्छकृपणाः फलहेतवः ॥ ४९ ॥
बुद्धियुक्तोजहातीहउभेसुकृतदुष्कृते ॥ तस्माद्यो
गाययुज्यस्वयोगः कर्मसु कौशलम् ॥ ५० ॥
कर्मजंबुद्धियुक्ताहिफलंत्यक्त्वा मनीषिणः ॥ ज
न्मबंधविनिर्मुक्ताः पदंगच्छंत्यनामयम् ॥ ५१ ॥

यदातेमोहकलिलंबुद्धिर्व्यतितरिष्यति ॥ तदागं
तासिनिर्वेदंश्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ ५२ ॥
श्रुतिविप्रतिपन्नाते यदास्थास्यति निश्चला ॥
समाधावचलाबुद्धिस्तदायोगमवाप्स्यसि ॥५३॥
अर्जुन उवाच ॥ ॥ स्थितप्रज्ञस्य का भाषा
समाधिस्थस्य केशव ॥ स्थितधीः किं प्रभाषेत
किमासीतव्रजेताकिम् ॥ ५४ ॥ श्रीभगवा
नुवाच ॥ प्रजहाति यदाकामान्सर्वान्पार्थ मनोग

तान् ॥ आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदो
च्यँते ॥ ५५ ॥ दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषुविगत
स्पृहः ॥ वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्य
ते ॥ ५६ ॥ यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य
शुभाशुभम् ॥ नाभिनंदाति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा
प्रतिष्ठिता ॥ ५७ ॥ यदासंहरते चायं कूर्मों
ङ्गानीवसर्वशः ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्यस्तस्यप्र
ज्ञाप्रतिष्ठिता ॥ ५८ ॥ विषयाविनिवर्त्तंते निरा

हारस्यदेहिनः ॥ रसवर्जं रसोऽप्यस्यपरंदृष्ट्वानि
वर्त्तते ॥ ५९ ॥ यततोह्यपिकौन्तेयपुरुषस्यावि
पश्चितः ॥ इन्द्रियाणिप्रमाथीनिहरंतिप्रसभंमनः
॥ ६० ॥ तानिसर्वाणिसंयम्य युक्तआसीतम
त्परः ॥ वशेहियस्येंद्रियाणि तस्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता
॥६१॥ ध्यायतोविषयान्पुंसः संगस्तेषूपजायते ॥
संगात्संजायतेकामःकामात्क्रोधोभिजायते६२॥
क्रोधाद्भवतिसंमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः ॥ स्मृ

तिभ्रंशाद्बुद्धिनाशोबुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥६३॥
रागद्वेषवियुक्तैस्तुविषयानिंद्रियैश्चरन् ॥ आत्म
वश्यैर्विधेयात्माप्रसादमधिगच्छति ॥ ६४ ॥
प्रसादेसर्वदुःखानांहानिरस्योपजायते ॥ प्रसन्न
चेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ॥ ६५ ॥ नास्ति
बुद्धिरयुक्तस्यनचायुक्तस्यभावना ॥ नचाभाव
यतःशांतिरशांतस्यकुतः सुखम् ॥ ६६ ॥ इन्द्रि
याणांहिचरतांयन्मनोऽनुविधीयते ॥ तदस्यहर

तिप्रज्ञांवायुर्नावमिवांभसि ॥ ६७ ॥ तस्माद्यस्य
महाबाहोनिगृहीतानिसर्वशः ॥ इंद्रियाणींद्रिया
र्थेभ्यस्तस्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता ॥६८॥ यानिशासर्व
भूतानांतस्यांजागर्तिसंयमी ॥ यस्यांजाग्रतिभू
तानिसानिशापश्यतोमुनेः ॥ ६९ ॥ आपूर्यमा
णमचलप्रतिष्ठंसमुद्रमापःप्रविशंतियद्वत् ॥ तद्व
त्कामायंप्रविशंति सर्वे स शांतिमाप्नोति नकाम
कामी ॥७०॥ विहायकामान्यःसर्वान्पुमांश्चरति

निस्पृहः ॥ निर्ममो निरहंकारः स शांतिमधिग
च्छति ॥ ७१ ॥ एषा ब्राह्मीस्थितिःपार्थनैनां
प्राप्यविमुह्यति ॥ स्थित्वास्यामंतकालेऽपिब्र
ह्मनिर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥ इतिश्रीमद्भगवद्गी
ता० सांख्ययोगोनामद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥
अर्जुन उवाच ॥ ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता
बुद्धिर्जनार्दन ॥ तत्किं कर्मणिघोरे मांनियोजय
सिकेशव ॥ १ ॥ व्यामिश्रेणैववाक्येनबुद्धिंमोह

यसीविमे ॥ तदेकंवदनिश्चित्ययेनश्रेयोऽहमाप्नु याम् ॥ २ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ लोकेऽस्मिन्द्वि विधानिष्ठापुराप्रोक्तामयानघ ॥ ज्ञानयोगेनसां ख्यानांकर्मयोगेनयोगिनाम् ॥ ३ ॥ नकर्मणामना रंभान्नैष्कर्म्यंपुरुषोऽश्नुते ॥ नचसंन्यसनादेवसि द्धिंसमाधिगच्छति ॥ ४ ॥ नहिकश्चित्क्षणमपि जातुतिष्ठत्यकर्मकृत् ॥ कार्यतेह्यवशःकर्मसर्वं प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥ कर्मेन्द्रियाणिसंयम्य य आ

स्ते मनसा स्मरन् ॥ इंद्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्या
चारः स उच्यते ॥ ६ ॥ यस्त्विंद्रियाणि मनसा निय
म्यारभतेऽर्जुन ॥ कर्मेंद्रियैः कर्मयोगमसक्तः सवि
शिष्यते ॥ ७ ॥ नियतं कुरु कर्म त्वं कर्मज्यायो
ह्यकर्मणः ॥ शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदक
र्मणः ॥ ८ ॥ यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबं
धनः । तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसंगः समाचर ॥ ९ ॥
सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ॥ अनेन

प्रसविष्यध्वमेषवोऽस्त्विष्टकामधुक् ॥१०॥ देवा
न्भावयतानेनतेदेवाभावयंतुवः ॥ परस्परंभाव
यंतः श्रेयः परमवाप्स्यथ॥११॥इष्टान्भोगान् हि
वो देवा दास्यंते यज्ञभाविताः ॥ तैर्दत्तानप्रदायै
भ्योयोभुंक्तेस्तेनएवसः ॥१२॥ यज्ञशिष्टाशिनः
संतो मुच्यंते सर्वकिल्बिषैः ॥ भुंजते ते त्वघं पापा
येपचंत्यात्मकारणात्॥१३॥अन्नाद्भवंतिभूतानि
पर्जन्यादन्नसंभवः ॥ यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः क

र्मसमुद्भवः ॥१४॥ कर्मब्रह्मोद्भवंविद्धिब्रह्माक्षरसमु
द्भवम् ॥ तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञेप्रतिष्ठि
तम् ॥१५॥ एवंप्रवर्तितंचक्रं नानुवर्त्तयतीहयः॥
अघायुरिंद्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति॥१६॥
यस्त्वात्मरतिरेवस्यादात्मतृप्तश्चमानवः॥ आत्म
न्येवचसंतुष्टस्तस्यकार्यंनविद्यते ॥ १७ ॥ नैव
तस्यकृतेनार्थोनाकृतेनेहकश्चन ॥ नचास्यसर्व
भूतेषुकश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ १८ ॥ तस्मादस

क्तःसततंकार्यंकर्मसमाचर ॥ असक्तोह्याचरन्कर्म
परमाप्नोतिपूरुषः ॥ १९ ॥ कर्मणैवहिसंसिद्धिमा
स्थिताजनकादयः ॥ लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन्
कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥ यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदे
वेतरोजनः ॥ स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्त
ते ॥ २१ ॥ नमे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषुलोकेषुकिं
चन ॥ नानवाप्तमवाप्तव्यंवर्तएवचकर्मणि ॥ २२ ॥
यदिह्यहंनवर्तेयंजातुकर्मण्यतंद्रितः ॥ ममवर्त्मा

नुवर्तंतेमनुष्याः पार्थसर्वशः ॥ २३ ॥ उत्सीदे
युरिमेलोकानकुर्यांकर्मचेदहम् ॥ संकरस्यचक
र्तास्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥ २४ ॥ सक्ताः
कर्मण्यविद्वांसोयथाकुर्वंतिभारत ॥ कुर्याद्विद्वां
स्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम् ॥ २५ ॥ नबुद्धि
भेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनाम् ॥ जोषयेत्सर्व
कर्माणिविद्वान्युक्तःसमाचरन् ॥ २६ ॥ प्रकृतेः
क्रियमाणानिगुणैःकर्माणि सर्वशः ॥ अहंकार

विमूढात्माकर्ताहमितिमन्यते ॥२७॥ तत्त्ववित्तु महाबाहोगुणकर्मविभागयोः ॥ गुणागुणेषुवर्तंत इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥ प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जन्तेगुणकर्मसु ॥ तानकृत्स्नविदो मंदान्कृत्स्न विन्न विचालयेत् ॥ २९ ॥ मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ॥ निराशीर्निर्ममो भूत्वा युद्धयस्व विगतज्वरः ॥ ३० ॥ ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठंति मानवाः ॥ श्रद्धावंतोऽनसूयंतो

मुच्यंतेतेऽपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥ ये त्वेतदभ्यसू
यंतोनानुतिष्ठंति मे मतम् ॥ सर्वज्ञानविमूढांस्तान्
विद्धिनष्टानचेतसः ॥ ३२ ॥ सदृशंचेष्टते स्व
स्याःप्रकृतेर्ज्ञानवानपि ॥ प्रकृतिं यांति भूतानि
निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥ इंद्रियस्ये
न्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ॥ तयोर्न वश
मागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपंथिनौ ॥ ३४ ॥ श्रेयान्
स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ॥ स्व

गी॰ ४२

धर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३५ ॥ अर्जुन उवाच ॥ अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ॥ अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः ॥ ३६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ॥ महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥ ३७ ॥ धूमेनाव्रियते वह्निर्यथाऽऽदर्शो मलेन च ॥ यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथातेनेदमावृतम् ॥ ३८ ॥

अ॰ ३

४२

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनोनित्यवैरिणा ॥ काम
रूपेण कौंतेय दुष्पूरेणाऽनलेन च ॥ ३९ ॥
इंद्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ॥
एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ४० ॥
तस्मात्त्वमिंद्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ॥
पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम्
॥ ४१ ॥ इंद्रियाणि पराण्याहुरिंद्रियेभ्यः परं
मनः ॥ मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परत

स्तु सः ॥ ४२ ॥ एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्या त्मानमात्मना ॥ जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥ इति श्रीमद्भ० पनि० ब्रह्म वि० योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादेकर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ॥ विव स्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥ १ ॥ एव परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ॥ सकाले

नेह महता योगो नष्टः परंतप ॥ २ ॥ स एवायं मया तऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ॥ भक्तोसिमे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥ ३ ॥ अर्जुन उवाच ॥ अपरं भवतो जन्म परं जन्म विव स्वतः ॥ कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानि ति ॥ ॥४॥ श्रीभगवानुवाच ॥ बहूनि मे व्यती तानि जन्मानि तव चार्जुन ॥ तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥ ५ ॥ अजोऽपि सन्नव्य

गी. यात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन् ॥ प्रकृतिं स्वाम अ.
४४ धिष्ठाय संभवाम्यात्ममायया ॥ ६ ॥ यदायदा ४
हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ॥ अभ्युत्थानम
धर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ ७ ॥ परित्रा
णाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ॥ धर्म
संस्थापनार्थाय संभवामि युगेयुगे ॥ ८ ॥ जन्म
कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ॥ त्यक्त्वा ४४
देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥ ९ ॥ वीत

रागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ॥ बहवो
ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥ १० ॥ ये
यथा मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहम् ॥ मम
वर्त्मानुवर्तंते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥
कांक्षंतः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः ॥
क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा
॥ १२ ॥ चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभा
गशः ॥ तस्य कर्त्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्य

यम् ॥ १३ ॥ न मां कर्माणि लिंपंति न मे कर्म फले स्पृहा ॥ इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बद्ध्यते ॥ १४ ॥ एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ॥ कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् ॥ १५ ॥ किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः ॥ तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ १६ ॥ कर्मणोह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ॥ अकर्मणश्च

बोद्धव्यं गहनाकर्मणो गतिः ॥१७॥ कर्मण्यकर्म
यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः ॥ सबुद्धिमान्म
नुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥ १८ ॥ यस्य
सर्वे समारंभाः कामसंकल्पवर्जिताः ॥ ज्ञाना
ग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पंडितं बुधाः ॥ १९ ॥
त्यक्त्वा कर्मफलासंगं नित्यतृप्तो निराश्रयः ॥
कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किंचित्करोति सः
॥२०॥निराशीर्यतचित्तात्मात्यक्तसर्वपरिग्रहः॥

शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम्॥२१
यदृच्छालाभसंतुष्टोद्वंद्वातीतोविमत्सरः ॥ समः
सिद्धावसिद्धौचकृत्वाऽपिनानिबद्ध्यते ॥ २२ ॥
गतसंगस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ॥ यज्ञा
याचरतःकर्म समग्रं प्रविलीयते ॥ २३ ॥ ब्रह्मा
र्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ॥ ब्रह्मैवतेन
गंतव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ २४ ॥ दैवमेवापरे
यज्ञं योगिनः पर्युपासते ॥ ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं

ग्नावेवोपजुह्वति ॥ २५ ॥ श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्य
न्ये संयमाग्निषु जुह्वति ॥ शब्दादीन्विषयानन्य
इंद्रियाग्निषु जुह्वति ॥ २६ ॥ सर्वाणीन्द्रियकर्मा
णि प्राणकर्माणि चापरे ॥ आत्मसंयमयोगाग्नौ
जुह्वति ज्ञानदीपिते ॥ २७ ॥ द्रव्ययज्ञास्तपोय
ज्ञायोगयज्ञास्तथापरे ॥ स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च
यतयःसंशितव्रताः ॥ २८ ॥ अपाने जुह्वति
प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे ॥ प्राणापानगतीरुद्ध्वा

गी० ४७

प्राणायामपरायणाः॥२९॥ अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वति ॥ सर्वेप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ३० ॥ यज्ञशिष्टामृतभुजो यांति ब्रह्म सनातनम् ॥ नायं लोकोस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम ॥ ३१ ॥ एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ॥ कर्मजान्विद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥ ३२ ॥ श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परंतप ॥ सर्वं कर्माखिलं

अ० ४ ४७

पार्थज्ञाने परिसमाप्यते ॥३३॥ तद्विद्धिप्रणिपाते
नपरिप्रश्नेनसेवया॥उपदेक्ष्यंतितेज्ञानंज्ञानिनस्त
त्त्वदर्शिनः ॥३४॥ यज्ज्ञात्वानपुनर्मोहमेवंयास्य
सिपांडव ॥ येनभूतान्यशेषेणद्रक्ष्यस्यात्मन्यथो
मयि ॥ ३५ ॥ अपिचेदसिपापेभ्यः सर्वेभ्यःपा
पकृत्तमः ॥ सर्वंज्ञानप्लवेनैववृजिनंसंतरिष्यसि
॥ ३६ ॥ यथैधांसिसमिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुते
ऽर्जुन ॥ ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते

तथा ॥ ३७ ॥ नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ॥ तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विंदति ॥ ३८ ॥ श्रद्धावाँल्लभतेज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ॥ ज्ञानं लब्ध्वापरां शांतिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ३९ ॥ अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्माविनश्यति ॥ नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥ ४० ॥ योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयम् ॥ आत्मवंतं न कर्माणि

निबध्नंति धनंजय ॥ ४१ ॥ तस्मादज्ञानसंभूतं
हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः ॥ छित्त्वैनं संशयं योग
मातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥ ४२ ॥ इति श्रीमद्भग०
ज्ञानयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ अर्जुन
उवाच ॥ संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंस
सि ॥ यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम्
॥ १ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ संन्यासः कर्मयोगश्च
निःश्रेयसकरावुभौ ॥ तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्म

योगो विशिष्यते ॥ २ ॥ ज्ञेयःस नित्यसंन्यासी
यो न द्वेष्टि न कांक्षति ॥ निर्द्वंद्वो हि महाबाहो
सुखं बंधात्प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ सांख्ययोगौ पृथग्बा
लाः प्रवदंति न पंडिताः ॥ एकमप्यास्थितःसम्य
गुभयोर्विन्दते फलम् ॥ ४ ॥ यत्सांख्यैःप्राप्यते
स्थानं तद्योगैरपिगम्यते ॥ एकं सांख्यं च योगं च
यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥ संन्यासस्तु महा
बाहो दुःखमाप्तुमयोगतः ॥ योगयुक्तोमुनिर्ब्रह्म

नचिरेणाधिगच्छति ॥ ६ ॥ योगयुक्तो विशुद्धा त्माविजितात्मा जितेन्द्रियः ॥ सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ७ ॥ नैव किंचित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ॥ पश्यञ्छृण्वन्स्पृशञ्जिघ्रन्नश्नन्गच्छन्स्वपञ्छ्वसन् ॥८॥ प्रलपन्विसृजन्गृह्णन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थेषु वर्त्तंत इति धारयन् ॥ ९॥ ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः ॥

लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवांभसा ॥१०॥ का
येन मनसा बुद्धया केवलैरिंद्रियैरपि ॥ योगिनः
कर्म कुर्वंति संगं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥ ११ ॥
युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शांतिमाप्नोति नैष्ठिकीम् ॥
अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबद्ध्यते॥१२॥
सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं वशी ॥
नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्नकारयन् ॥ १३ ॥
नकर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ॥ न

कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्त्तते ॥ १४ ॥
नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतंविभुः॥ अज्ञा
नेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यंति जंतवः॥१५॥ ज्ञानेन
तु तदज्ञानं येषांनाशितमात्मनः ॥ तेषामादि
त्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ १६ ॥ तद्बुद्ध
यस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ॥ गच्छ
न्त्यपुनरावृत्तिंज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥ १७ ॥
विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ॥ शुनि

चैव श्वपाके च पंडिताः समदर्शिनः ॥ १८ ॥
इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ॥ नि
र्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ १९ ॥
न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम् ॥
स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः ॥ २० ॥
बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विंदत्यात्मनि यत्सु
खम् ॥ स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षय्यमश्नुते
॥ २१ ॥ ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय

एव त ॥ आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते
बुधः ॥ २२ ॥ शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक्छरीर
विमोक्षणात् ॥ कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स
सुखीनरः ॥ २३ ॥ योंतः सुखोंतरारामस्तथां
ऽतर्ज्योतिरेव यः ॥ स योगी ब्रह्म निर्वाणं ब्रह्म
भूतोऽधिगच्छति ॥ २४ ॥ लभंते ब्रह्मनिर्वाणमृ
षयः क्षीणकल्मषाः ॥ छिन्नद्वैधायतात्मानः सर्व
भूतहिते रताः ॥ २५ ॥ कामक्रोधवियुक्तानां

यतीनां यतचेतसाम् ॥ अभितो ब्रह्म निर्वाणं वर्त्तते विदितात्मनाम् ॥ २६ ॥ स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवांतरे भ्रुवोः ॥ प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ ॥ २७ ॥ यते न्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ॥ विगतेच्छा भयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥ २८ ॥ भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ॥ सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शांतिमृच्छति ॥ २९ ॥

इति श्रीमद्भ० कर्मसंन्यासयोगो नाम पंचमो
ऽध्यायः ॥ ५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अनाश्रितः
कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ॥ स संन्यासी
च योगी च न निरग्निर्नचाक्रियः ॥१॥ यं संन्यास
मितिप्राहुर्योगं तं विद्धि पांडव ॥ नह्यसंन्यस्त
संकल्पो योगी भवति कश्चन ॥ २ ॥ आरुरु
क्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ॥ योगारूढस्य
तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥ यदा हिने

न्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ॥ सर्वसंकल्प
संन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥ उद्धरे
दात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ॥ आत्मैव
ह्यात्मनोबंधुरात्मैवरिपुरात्मनः ॥ ५ ॥ बंधुरा
त्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ॥ अना
त्मनस्तुशत्रुत्वेवर्तेतात्मैवशत्रुवत् ॥ ६ ॥ जिता
त्मनः प्रशांतस्य परमात्मासमाहितः ॥ शीतो
ष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥७॥ ज्ञान

विज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेंद्रियः ॥ युक्त
इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकांचनः ॥ ८ ॥
सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ॥ साधु
ष्वपिच पापेषुसमबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ९ ॥ योगी
युंजीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ॥ एकाकी
यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥ शुचौ
देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ॥ नात्यु
च्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ११ ॥

तत्रैकाग्रंमनःकृत्वायतचित्तेंद्रियक्रियः ॥ उपवि
श्यासने युंज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥ १२ ॥ समं
कायशिरोग्रीवंधारयन्नचलं स्थिरः ॥ संप्रेक्ष्यना
सिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १३ ॥ प्रशांता
त्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ॥ मनःसंयम्य
मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥ १४ ॥ युंजन्ने
वं सदात्मानं योगी नियतमानसः ॥ शांतिं निर्वा
णपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ १५ ॥

नात्यश्नतस्तुयोगोऽस्ति न चैकांतमनश्नतः ॥
न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन
॥ १६ ॥ युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्यकर्मसु ॥ युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवतिदुःखहा
॥ १७ ॥ यदाविनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ॥ निःस्पृहःसर्वकामेभ्योयुक्त इत्युच्यते
तदा ॥ १८ ॥ यथादीपोनिवातस्थो नेंगते
सोपमा स्मृता ॥ योगिनो यतचित्तस्य युंजतो

योगमात्मनः ॥ १९ ॥ यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ॥ यत्र चैवात्मनात्मानं पश्य आत्मनि तुष्यति ॥ २० ॥ सुखमात्यंतिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम् ॥ वेत्ति यत्र न चैवाऽयं स्थितश्चलति तत्वतः ॥ २१ ॥ यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ॥ यस्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ २२ ॥ तंविद्यादुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञि

तम् ॥ स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचे
तसा ॥ २३ ॥ संकल्पप्रभवान्कामांस्त्यक्त्वा
सर्वानशेषतः ॥ मनसैवेंद्रियग्रामं विनियम्य
समंततः ॥ २४ ॥ शनैःशनैरुपरमेद्बुद्ध्या धृति
गृहीतया ॥ आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किंचिदपि
चिंतयेत् ॥ २५ ॥ यतोयतो निश्चरति मनश्चं
चलमस्थिरम् ॥ ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्ये
ववशं नयेत् ॥ २६ ॥ प्रशांतमनसं ह्येनं

योगिनं सुखमुत्तमम् ॥ उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूत
मकल्मषम् ॥ २७ ॥ युंजन्नेवं सदात्मानं योगी
विगतकल्मषः ॥ सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यंतं सुख
मश्नुते ॥ २८ ॥ सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभू
तानि चात्मनि ॥ ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्रसम
दर्शनः ॥ २९ ॥ योमां पश्यति सर्वत्र सर्वं च
मयि पश्यति ॥ तस्याहं न प्रणश्यामि स च
मे न प्रणश्यति ॥ ३० ॥ सर्वभूतस्थितं योमां

भजत्येकत्वमास्थितः ॥ सर्वथा वर्त्तमानोऽपि
स योगी मयि वर्तते ॥ ३१ ॥ आत्मौपम्येन
सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ॥ सुखंवा यदि वा
दुःखं स योगी परमो मतः ॥३२॥ अर्जुन उवा
च ॥ योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसू
दन ॥ एतस्याहं न पश्यामि चंचलत्वात्स्थि
तिं स्थिराम् ॥ ३३ ॥ चंचलं हि मनः कृष्ण
प्रमाथि बलवद्दृढम् ॥ तस्याहं निग्रहं मन्ये

वायोरिव सुदुष्करम् ॥ ३४ ॥ श्रीभगवानु
वाच॥असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ॥
अभ्यासेन तु कौंतेय वैराग्येण च गृह्यते ॥३५॥
असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ॥
वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः
॥३६॥ अर्जुन उवाच॥ अयतिःश्रद्धयोपेतोयोगा
च्चलितमानसः ॥ अप्राप्ययोगसंसिद्धिंकांगतिंकृ
ष्ण गच्छति ॥ ३७ ॥ कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छि

न्नाभ्रमिवनश्यति ॥ अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥ ३८ ॥ एतन्मेसंशयं कृष्ण च्छेत्तु महस्यशेषतः ॥ त्वदन्यः संशयस्यास्यच्छे त्ता नह्युपपद्यते ॥ ३९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ॥ नहि कल्याणकृत्कश्चिद्दुर्गतिं तात गच्छति ॥ ४० ॥ प्राप्यपुण्यकृतांल्लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः ॥ शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजा

यते ॥ ४१ ॥ अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमताम् ॥ एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥ ४२ ॥ तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदैहिकम् ॥ यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनंदन ॥ ४३ ॥ पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशोऽपि सः ॥ जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ४४ ॥ प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्बिषः ॥ अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो

याति परां गतिम् ॥ ४५ ॥ तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः ॥ कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन ॥ ४६ ॥ योगिनामपि सर्वेषां मद्गतनांतरात्मना ॥ श्रद्धावान्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥ ४७ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अभ्यासयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥ मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं
युञ्जन्मदाश्रयः ॥ असंशयं समग्रं मां यथा
ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥ १ ॥ ज्ञानं तेऽहं सविज्ञान
मिदं वक्ष्याम्यशेषतः ॥ यज्ज्ञात्वा नेह भूयो
ऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ २ ॥ मनुष्याणां
सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ॥ यततामपि
सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ ३ ॥ भूमि
रापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च॥ अहंकार

इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ४॥ अपरेयमित
स्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ॥ जीवभूतांमहा
बाहो ययेदं धार्यते जगत्॥५ ॥एतद्योनीनिभूता
नि सर्वाणीत्युपधारय॥अहंकृत्स्नस्य जगतःप्रभवः
प्रलयस्तथा ॥ ६ ॥ मत्तः परतरं नान्यत्किंचिद
स्ति धनंजय ॥ मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणि
गणा इव ॥ ७॥रसोऽहमप्सु कौंतेय प्रभाऽस्मि
शशिसूर्ययोः॥प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं

नृषु ॥ ८ ॥ पुण्यो गंधः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ॥जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्वि षु॥ ९ ॥बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनात नम् ॥ बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनाम हम्॥१०॥ बलं बलवतामस्मि कामरागविवर्जि तम् ॥ धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥ ११ ॥ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्ता मसाश्च ये ॥ मत्त एवेति तान्विद्धि न त्वहं तेषु

ते मयि ॥ १२ ॥ त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्व मिदं जगत् ॥ मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम् ॥ १३ ॥ दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ॥ मामेव ये प्रपद्यंते मायामेतां तरंति ते ॥ १४ ॥ न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यंते नराधमाः ॥ माययापहृतज्ञाना आ सुरं भावमाश्रिताः ॥ १५ ॥ चतुर्विधा भजंते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन ॥ आर्तो जिज्ञासुरर्थी

र्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥ १६ ॥ तेषां ज्ञानी नित्य
युक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ॥ प्रियो हि ज्ञानिनो
ऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः ॥ १७ ॥ उदाराः
सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम् ॥ आस्थितः
स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम् ॥ १८ ॥
बहूनां जन्मनामंते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ॥
वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥ १९ ॥
कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः प्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः ॥

तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया ॥ २०॥ योयो यांयां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति ॥ तस्यतस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ॥ २१ ॥ स तया श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीहते ॥ लभते च ततः कामान्मयैव विहितान्हितान् ॥ २२ ॥ अन्तवत्तु फलं तेषां तद्भवत्यल्पमेधसाम् ॥ देवान्देवयजो यांति मद्भक्ता यांति मामपि ॥ २३॥ अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं

मन्यंते मामबुद्धयः ॥ परंभावमजानंतो ममाव्य
यमनुत्तमम् ॥ २४ ॥ नाहं प्रकाशः सर्वस्य
योगमायासमावृतः ॥ मूढोऽयं नाभिजानाति
लोको मामजमव्ययम् ॥ २५ ॥ वेदाहं समती
तानि वर्तमानानि चार्जुन ॥ भविष्याणि
च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ॥ २६ ॥
इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वंद्वमोहेन भारत ॥ सर्वभू
तानि संमोहं सर्वे यांति परंतप ॥ २७ ॥ येषां

त्वंतगर्तं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ॥ ते द्वं
द्वमोहनिर्मुक्ता भजंते मां दृढव्रताः ॥ २८ ॥
जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतंति ये ॥ ते
ब्रह्मतद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्मचाखिलम् ॥२९॥
साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः ॥
प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः
॥ ३० ॥ इति श्रीमद्भगव० ज्ञानविज्ञानयोगो
नामसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ अर्जुन उवाच ॥

किं तद्ब्रह्म किमध्यात्म किं कर्म पुरुषोत्तम ॥
अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते
॥ १ ॥ अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन्मधुसू
दन ॥ प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्म
भिः ॥ २॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अक्षरं ब्रह्म परमं
स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते ॥ भूतभावोद्भवकरो
विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥ ३ ॥ अधिभूत क्षरो
भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ॥ अधियज्ञोऽहमेवात्र

देहे देहभृतां वर ॥ ४ ॥ अंतकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कलेवरम् ॥ यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ५ ॥ यंयं वापि स्मरन् भावं त्यजत्यंते कलेवरम् ॥ तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः ॥ ६ ॥ तस्मा त्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युद्ध्य च ॥ मय्य र्पितमनोबुद्धिर्मामेवैष्यस्यसंशयः ॥ ७ ॥ अभ्या सयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ॥ परमं

पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिंतयन् ॥८॥ कविं
पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः ॥
सर्वस्य धातारमचिंत्यरूपमादित्यवर्णंतमसः पर
स्तात् ॥ ९ ॥ प्रयाणकाले मनसाचलेन भक्त्या
युक्तो योगबलेन चैव ॥ भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य
सम्यक्स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥ १० ॥
यदक्षरं वेदविदो वदंति विशंति यद्यतयो वीतरा
गाः ॥ यदिच्छंतो ब्रह्मचर्यं चरंति तत्ते पदं संग्र

हेणप्रवक्ष्ये ॥ ११ ॥ सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुद्ध्य च ॥ मूर्ध्न्याधायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥ १२ ॥ ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन् ॥ यः प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिम् ॥ १३ ॥ अनन्यचेताः सततं योमां स्मरति नित्यशः ॥ तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥ १४ ॥ मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम् ॥ ना

५

प्नुवंति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ॥१५॥ आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ॥ मामु पेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥ १६ ॥ सहस्रयुगपर्यंतमहर्यद्ब्रह्मणो विदुः ॥ रात्रिं युग सहस्रांतां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥१७॥ अव्यक्ता द्व्यक्तयः सर्वाः प्रभवंत्यहरागमे ॥ रात्र्यागमे प्रलीयंते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥ १८ ॥ भूतग्रामः सएवायं भूत्वाभूत्वा प्रलीयते ॥ रात्र्यागमेऽवशः

पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥ १९ ॥ परस्तस्मात्तु
भावोऽन्यो व्यक्तोव्यक्तात्सनातनः ॥ यः सर्वेषु
भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥ २० ॥ अव्य
क्तोऽक्षरइत्युक्तस्तमाहुः परमांगतिम् ॥ यंप्राप्य
न निवर्त्तन्ते तद्धामपरमं मम ॥ २१ ॥ पुरुषःस
परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ॥ यस्यांतः
स्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम् ॥ २२ ॥
यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः ॥

प्रयाता यांति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ॥२३॥
अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम् ॥
तत्र प्रयाता गच्छंति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः॥२४॥
धूमो रात्रिस्तथाकृष्णः षण्मासादक्षिणायनम्॥
तत्र चांद्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते॥२५॥
शुक्लकृष्णे गती ह्येते जगतः शाश्वते मते ॥ एक
या यात्यनावृत्तिमन्ययावर्त्तते पुनः ॥ २६ ॥
नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन ॥

तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥२७॥
वेदेषु यज्ञेषु तपस्सु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदि
ष्टम् ॥ अत्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा योगीपरं
स्थानमुपैति चाद्यम् ॥ २८ ॥ इति श्रीमद्भ०
सू० ब्रह्म० योग० श्रीकृ० महापुरुषयोगोनामा
ष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ इदंतु
ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ॥ ज्ञानं विज्ञानस
हितं यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ १ ॥ राज

विद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम् ॥ प्रत्यक्षाव
गमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम् ॥ २ ॥ अश्रद्द
धानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परंतप ॥ अप्राप्यमां
निवर्तंतेमृत्युसंसारवर्त्मनि ॥ ३ ॥ मयाततमिदं
सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना ॥ मत्स्थानि सर्वभूतानि
न चाहं तेष्ववस्थितः ॥ ४ ॥ न च मत्स्थानि
भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ भूतभृन्न च भूत
स्थो ममात्मा भूतभावनः ॥५॥ यथाकाशस्थि

तो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान् ॥ तथा सर्वाणि
भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय ॥ ६ ॥ सर्वभूतानि
कौन्तेय प्रकृतिं यांति मामिकाम् ॥ कल्पक्षये
पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम् ॥ ७ ॥ प्रकृ-
तिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः ॥ भूतग्रा
ममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥८॥ न च मां
तानि कर्माणि निबध्नंतिधनंजय ॥ उदासीनवदा
सीनमसक्तं तेषु कर्मसु ॥ ९ ॥ मयाध्यक्षेण प्रकृ

तिः सूयते सचराचरम् ॥ हेतुनानेन कौंतेय जग
द्विपरिवर्त्तते ॥ १० ॥ अवजानंति मां मूढा मानु
षींतनुमाश्रितम्॥ परं भावमजानंतो मम भूतमहे
श्वरम् ॥ ११ ॥ मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना
विचेतसः ॥ राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं
श्रिताः ॥ १२ ॥ महात्मानस्तु मां पार्थ दैवींप्र
कृतिमाश्रिताः ॥ भजंत्यनन्यमनसो ज्ञात्वा
भूतादिमव्ययम् ॥ १३ ॥ सततं कीर्तयंतो

मां यतंतश्च दृढव्रताः ॥ नमस्यंतश्च मांभक्त्या
नित्ययुक्ता उपासते ॥ १४ ॥ ज्ञानयज्ञेन
चाप्यन्ये यजंतो मामुपासते ॥ एकत्वेन पृथ
क्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥१५॥ अहं क्रतुरहं
यज्ञः स्वधाहमहमौषधम् ॥ मंत्रोऽहमहमेवाज्यम
हमग्निरहं हुतम् ॥ १६ ॥ पिताहमस्य जगतो
माताधाताऽपितामहः ॥ वेद्यंपवित्रमोंकारऋक्सा
मयजुरेवच ॥ १७॥ गतिर्भर्त्ताप्रभुःसाक्षीनिवासः

शरणं सुहृत् ॥ प्रभवः प्रलयः स्थानंनिधानं बी
जमव्ययम् ॥ १८ ॥ तपाम्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्यु
त्सृजामिच ॥ अमृतं चैव मृत्युश्चसदसच्चाहमर्जु
न ॥ १९ ॥ त्रैविद्यामां सोमपाः पूतपापा यज्ञै
रिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयंते ॥ ते पुण्यमासाद्य सुरे
न्द्रलोकमश्नंतिदिव्यान्दिवि देवभोगान् ॥२०॥
ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणेपुण्ये मर्त्यं
लोकंविशंति ॥ एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गता

गतं कामकामा लभंते ॥ २१ ॥ अनन्याश्चिं
तयंतो मां ये जनाः पर्युपासते ॥ तेषां नित्या
भियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥ २२ ॥ येऽ
प्यन्यदेवताभक्ता यजंते श्रद्धयान्विताः ॥ तेऽपि
मामेव कौंतेय यजंत्यविधिपूर्वकम् ॥ २३ ॥
अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ॥ न
तु मामभिजानंति तत्त्वेनातश्च्यवंति ते ॥२४॥
यांति देवव्रता देवान्पितॄन्यांति पितृव्रताः ॥

भूतानि यांति भूतेज्या यांति मद्याजिनोऽपि माम् ॥ २५ ॥ पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ॥ तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ २६ ॥ यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ॥ यत्तपस्यसि कौंतेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ २७ ॥ शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबंधनैः ॥ संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ २८ ॥ समोऽहं

सर्वभूतेषु नमे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ॥ ये भजंति
तुमां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम् ॥ २९ ॥
अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ॥
साधुरेव स मंतव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥
॥ ३० ॥ क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छांतिं
निगच्छति ॥ कौंतेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः
प्रणश्यति ॥ ३१ ॥ मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य
येऽपि स्युः पापयोनयः ॥ स्त्रियो वैश्यास्तथा

शूद्रास्तेऽपि यांति परां गतिम् ॥ ३२ ॥ किंपु
नर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ॥ अनि
त्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ॥ ३३ ॥
मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ॥
मामेवैष्यसि युक्त्वैवमात्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥
इति श्रीमद्भग० राजविद्याराजगुह्ययोगो नाम
नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
भूयएव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ॥ यत्ते

ऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १ ॥
न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं नमहर्षयः ॥ अहमा
दिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ २ ॥ यो
मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ॥ असं
मूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ बुद्धि
र्ज्ञानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ॥ सुखं
दुःखं भवो भावो भयं चाभयमेव च ॥ ४ ॥
अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः ॥

भवंति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः
॥ ५ ॥ महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा ॥
मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः
प्रजाः ॥ ६ ॥ एतां विभूतिं योगं च
मम यो वेत्ति तत्त्वतः ॥ सोऽविकंपेन योगेन
युज्यते नात्र संशयः ॥ ७ ॥ अहं सर्वस्य
प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्त्तते ॥ इति मत्वा भजंते
मां बुधा भावसमन्विताः ॥ ८ ॥ मच्चित्ता मद्ग

तप्राणा बोधयंतः परस्परम् ॥ कथयंतश्च मां नित्यं तुष्यंति च रमंति च ॥ ९ ॥ तेषां सतत युक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ॥ ददामि बुद्धि योगं तं येन मामुपयांति ते ॥ १० ॥ तेषामे वानुकंपार्थमहमज्ञानजं तमः ॥ नाशयाम्यात्म भावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ ११ ॥ अर्जुन उवाच ॥ परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ॥ पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम् ॥१२॥

आहुस्त्वामृषयः सर्वेदेवर्षिर्नारदस्तथा ॥ असि
तोदेवलो व्यासः स्वयंचैवब्रवीषि मे ॥ १३ ॥ सर्व
मेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव ॥ न हि ते
भगवन् व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः ॥ १४ ॥
स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ॥ भूत
भावन भूतेश देवदेव जगत्पते ॥ १५ ॥ वक्तुम
र्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः ॥ याभिर्विभू
तिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि ॥ १६ ॥

कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिंतयन् ॥
केषुकेषुचभावेषु चिंत्योऽसिभगवन्मया ॥१७॥
विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं चजनार्दन ॥ भूयः
कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्तिमेऽमृतम् ॥१८॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ हन्त ते कथयिष्यामि
दिव्या ह्यात्मविभूतयः ॥ प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ
नास्त्यन्तोविस्तरस्य मे ॥ १९ ॥ अहमात्मागु
डाकेश सर्वभूताशयस्थितः ॥ अहमादिश्चमध्यं

च भूतानामंत एवच ॥ २० ॥ आदित्यानामहं
विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान् ॥ मरीचिर्मरुता
मस्मि नक्षत्राणामहं शशी ॥ २१ ॥ वेदानां
सामवेदोस्मि देवानामस्मि वासवः ॥ इंद्रियाणां
मनश्चास्मि भूतानामस्मिचेतना ॥२२॥रुद्राणां
शंकरश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम् ॥ वसूनां
पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम् ॥ २३ ॥
पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ॥

सेनानीनामहं स्कंदः सरसामस्मिसागरः ॥२४॥
महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरम् ॥ यज्ञानां
जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः ॥ २५ ॥
अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ॥ गंध
र्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः॥२६॥
उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धिमाममृतोद्भवम् ॥ ऐरा
वतं गजेंद्राणां नराणां च नराधिपम् ॥२७॥ आयु
धानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक् ॥ प्रजन

श्चास्मि कंदर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥ २८॥
अनंतश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम् ॥
पितॄणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम् ॥२९॥
प्रह्लादश्चास्मिदैत्यानां कालः कलयतामहम् ॥
मृगाणांचमृगेन्द्रोऽहं वैनतेयश्चपक्षिणाम् ॥ ३० ॥
पवनः पवतास्मि रामः शस्त्रभृतामहम् ॥ झषा
णां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जाह्नवी ॥३१॥
सर्गाणामादिरन्तश्च मध्यं चैवाहमर्जुन ॥ अध्या

त्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम् ॥ ३२ ॥
अक्षराणामकारोऽस्मि द्वंद्वः सामासिकस्यच ॥
अहमेवाक्षयः कालो धाताहं विश्वतोमुखः॥३३॥
मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम् ॥ की
र्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा
॥ ३४ ॥ बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छंदसाम
हम् ॥ मासानांमार्गशीर्षोऽहमृतूनांकुसुमाकरः
॥३५॥द्यूतंछलवतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम्

जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वंसत्त्ववतामहम् ॥ ३६ ॥ वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पांडवानां धनंजयः ॥ मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशनाःकविः ॥३७॥ दंडो दमयितामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् ॥ मौनं चैवास्मिगुह्यानां ज्ञानंज्ञानवतामहम् ॥ ३८ ॥ यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ॥ न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ॥ ३९ ॥

नान्तोऽस्मि मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप ॥
एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥ ४० ॥
यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ॥ तत्तदे
वावगच्छत्वं मम तेजोंऽशसंभवम् ॥ ४१ ॥
अथवा बहुनैतेन किं ज्ञानेन तवार्जुन ॥ विष्ट
भ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ ४२ ॥
इति श्रीमद्भग० विभूतियोगो नाम दशमो
ऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥

मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम् ॥ यत्त्व
योक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥ १ ॥
भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ॥
त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाऽव्ययम्
॥ २ ॥ एवमेतद्यथात्थत्वमात्मानं परमेश्वर ॥
द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरंपुरुषोत्तम ॥ ३ ॥
मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ॥
योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमऽव्य

यम् ॥ ४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथसहस्रशः ॥ नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च ॥ ५ ॥ पश्यादित्यान्वसून्रुद्रानश्विनौमरुतस्तथा ॥ बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥ ६ ॥ इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ॥ मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छसि ॥ ७ ॥ न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ॥ दिव्यं ददामि

ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ ८ ॥ संजय
उवाच ॥ एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो
हरिः ॥ दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम्
॥ ९ ॥ अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ॥
अनेकदिव्याभरणंदिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ १० ॥
दिव्यमाल्यांबरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ॥ सर्वा
श्चर्यमयं देवमनन्तंविश्वतोमुखम् ॥ ११ ॥ दिवि
सूर्यसहस्रस्यभवेद्युगपदुत्थिता ॥ यदि भाः

सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः ॥ १२ ॥
तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ॥ अप
श्यद्देवदेवस्य शरीरे पांडवस्तदा ॥ १३ ॥ ततः
स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनंजयः ॥ प्रणम्य
शिरसा देवं कृतांजलिरभाषत ॥ १४ ॥ अर्जुन
उवाच ॥ पश्यामि देवांस्तव देव देहे सर्वांस्तथा
भूतविशेषसंघान् ॥ ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थ
मृषींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥ १५ ॥ अनेक

बाहूदरवक्त्रनेत्रं पश्यामि त्वां सर्वतोऽनंतरू
पम् ॥ नांतं न मध्यं न पुनस्तवादिं पश्यामि
विश्वेश्वर विश्वरूपम् ॥ १६ ॥ किरीटिनं गदिनं
चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमंतम् ॥
पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समंताद्दीप्तानलार्कद्यु
तिमप्रमेयम् ॥ १७ ॥ त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं
त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ॥ त्वमव्ययः
शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो

मे ॥ १८ ॥ अनादिमध्यांतमनंतवीर्यमनन्तबाहुं
शशिसूर्यनेत्रम् ॥ पश्याम त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं
स्वतेजसा विश्वमिदंतपन्तम् ॥ १९ ॥ द्यावापृ
थिव्योरिदमन्तरं हि व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च
सर्वाः ॥ दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं लोकत्रयं प्रव्य
थितं महात्मन् ॥ २० ॥ अमी हि त्वां सुरसंघा वि
शंति केचिद्भीताः प्रांजलयो गृणंति ॥ स्वस्तीत्यु
क्त्वा महर्षिसिद्धसंघाः स्तुवंति त्वां स्तुतिभिः

पुष्कलाभिः ॥ २१ ॥ रुद्रादित्या वसवो ये च
साध्याविश्वेऽश्विनौमरुतश्चोष्मपाश्च ॥ गंधर्वय
क्षासुरसिद्धसंघा वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे
॥ २२॥ रूपं महत्ते बहुवक्त्रनेत्रं महाबाहो बहु
बाहूरुपादम् ॥ बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा लोकाः
प्रव्यथितास्तथाहम् ॥ २३ ॥ नभःस्पृशंदीप्त
मनेकवर्णं व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ॥ दृष्ट्वा
हि त्वां प्रव्यथितांतरात्मा धृतिं न विन्दामि

शर्मं च विष्णो ॥ २४ ॥ दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि दृष्ट्वैव कालानलसन्निभानि ॥ दिशो न जाने न लभे च शर्मं प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ २५ ॥ अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वै सहैवावनिपालसंघैः ॥ भीष्मो द्रोणः सूतपुत्र स्तथासौ सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥ २६ ॥ वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशंति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ॥ केचिद्विलग्ना दशनांतरेषु संह

द्यंते चूर्णितैरुत्तमांगैः ॥ २७ ॥ यथा नदीनां बहवोंबुवेगाः समुद्रमेवाभिमुखा द्रवंति ॥ तथा तवामी नरलोकवीरा विशंति वक्त्राण्यभिविज्वलंति ॥ २८ ॥ यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतंगा विशंतिनाशाय समृद्धवेगाः ॥ तथैव नाशाय विशंति लोकास्तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ॥२९॥ लेलिह्यसे ग्रसमानः समंताल्लोकान्समग्रान्वदनैर्ज्वलद्भिः ॥ तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं भास

स्तवोग्राः प्रतपंति विष्णो ॥ ३० ॥ आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद॥ विज्ञातुमिच्छामि भवंतमाद्यं नहि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥ ३१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कालोस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धोलोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ॥ ऋतेऽपि त्वां न भविष्यंतिसर्वे येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः ॥ ३२ ॥ तस्मात्त्वमुत्तिष्ठय शोलभस्व जित्वा शत्रून्भुंक्ष्व राज्यं समृद्धम् ॥

मयैवैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव सव्य
साचिन् ॥ ३३ ॥ द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं
च कर्णं तथान्यानपि योधवीरान् ॥ मया हत
स्त्वं जहि माव्यथिष्ठा युध्यस्व जेतासि रणेसप
त्नान् ॥ ३४ ॥ संजय उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा
वचनं केशवस्य कृतांजलिर्वेपमानः कि
रीटी ॥ नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं सगद्गदं
भीतभीतः प्रणम्य ॥ ३५ ॥ अर्जुन उवाच ॥

स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्यत्यनु रज्यते च ॥ रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवंति सर्वे नमस्यंति च सिद्धसंघाः ॥ ३६ ॥ कस्माच्च ते न नमेरन्महात्मन्गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे ॥ अनंतदेवेशजगन्निवास त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत् ॥ ३७ ॥ त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ॥ वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वमनंतरूप

॥ ३८ ॥ वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशांकः प्रजा
पतिस्त्वं प्रपितामहश्च ॥ नमो नमस्तेऽस्तु
सहस्रकृत्वः पुनश्च भूयोपि नमो नमस्ते ॥ ३९ ॥
नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते नमोऽस्तु ते सर्वत
एव सर्व ॥ अनंतवीर्यामितविक्रमस्त्वं सर्वं स
माप्नोषि ततोऽसि सर्वः ॥ ४० ॥ सखेति मत्वा
प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ॥
अजानता महिमानं तवेदं मया प्रमादात्प्रणयेन

वापि ॥ ४१ ॥ यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि
विहारशय्यासनभोजनेषु ॥ एकोऽथ वाप्यच्युत
तत्समक्षं तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥ ४२ ॥
पितासि लोकस्य चराचरस्य त्वमस्य पूज्यश्च
गुरुर्गरीयान् ॥ न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतो
ऽन्यो लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभावः ॥ ४३ ॥ त
स्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वामह
मीशमीड्यम् ॥ पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः

प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम् ॥ ४४ ॥ अदृष्ट
पूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रव्यथितं मनो
मे ॥ तदेव मे दर्शय देव रूपं प्रसीद देवेश जग
न्निवास ॥ ४५ ॥ किरीटिनं गदिनं चक्रहस्त
मिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ॥ तेनैव रूपेण
चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ४६ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं
रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ॥ तेजोमयं वि

श्वमनंतमाद्यं यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम्
॥४७॥ न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न
तपोभिरुग्रैः ॥ एवंरूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं
त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥ ४८ ॥ मा ते व्यथा माच
विमूढभावो दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृङ्‌ ममेदम् ॥
व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं तदेवमे रूपमिदं
प्रपश्य ॥ ४९ ॥ संजय उवाच ॥ इत्यर्जुनं वासुदे
वस्तथोक्त्वा स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ॥

आश्वासयामास च भीतमेनं भूत्वा पुनः सौम्यव पुर्महात्मा ॥५०॥ अर्जुन उवाच ॥ दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन ॥ इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः ॥ ५१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम ॥ देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकांक्षिणः ॥ ॥५२॥ नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया ॥ शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ ५३ ॥

भक्त्यां त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन ॥
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ५४ ॥
मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः संगवर्जितः ॥ निर्वैरः
सर्वभूतेषु यः स मामेति पांडव ॥ ५५ ॥ इति
श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योग
शास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनयोगो
नामैकादशोऽध्यायः ॥११॥ अर्जुनउवाच॥एवंस
ततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ॥ ये चाप्यक्ष

रमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥ १ ॥ श्रीभग
वानुवाच ॥ मय्यावेश्य मनो य मां नित्ययुक्ता
उपासते ॥ श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा
मताः ॥ २ ॥ ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपास
ते ॥ सर्वत्रगमचिंत्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥ ३ ॥
सन्नियम्येंद्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ॥ ते प्राप्नु
वांति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ ४ ॥ क्लेशोऽ
धिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम् ॥ अव्यक्ता

हि गतिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यते ॥५॥ यत्तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ॥ अनन्येनैव योगेन मां ध्यायंत उपासते ॥ ६ ॥ तेषामहं समुद्धर्त्ता मृत्यु संसारसागरात् ॥ भवामि न चिरात्पार्थ मय्या वेशितचेतसाम् ॥ ७ ॥ मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ॥ निवसिष्यासि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः ॥८॥ अथ चित्त समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम् ॥ अभ्यासयोगेन ततो मामि

च्छाप्तुं धनंजय ॥ ९ ॥ अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि
मत्कर्मपरमो भव ॥ मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सि
द्धिमवाप्स्यसि ॥ १० ॥ अथैतदप्यशक्तोऽसि
कर्तुं मद्योगमाश्रितः ॥ सर्वकर्मफलत्यागं ततः
कुरु यतात्मवान् ॥ ११ ॥ श्रेयो हि ज्ञानमभ्या
साज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ॥ ध्यानात्कर्मफल
त्यागस्त्यागाच्छांतिरनंतरम् ॥ १२ ॥ अद्वेष्टा
सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ॥ निर्ममो निरहं

कारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ १३॥ संतुष्टः सततं
योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ॥ मय्यर्पितमनोबुद्धि
र्यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥१४॥ यस्मान्नोद्विजते
लोको लोकान्नोद्विजते च यः ॥ हर्षामर्षभयोद्वेगै
र्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥१५॥ अनपेक्षः शुचि
र्दक्ष उदासीनो गतव्यथः ॥ सर्वारंभपरित्यागी
यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥१६॥ यो न हृष्य
ति न द्वेष्टि न शोचति न कांक्षति ॥ शुभाशुभ

परित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥ १७ ॥ समः
शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ॥ शीतो
ष्णसुखदुःखेषु समः संगविवर्जितः ॥ १८ ॥ तु
ल्यनिंदास्तुतिर्मौनी संतुष्टो येनकेनचित् ॥ अनि
केतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियोनरः ॥ १९ ॥
ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते ॥ श्रद्धधा
ना मत्परमा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः ॥ २० ॥
इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायांयो

गशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नामद्वा
दशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ इदं
शरीरं कौंतेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ॥ एतद्यो वेत्ति
तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥१॥ क्षेत्रज्ञं चापि
मांविद्धिसर्वक्षेत्रेषुभारत ॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानंयत्त
ज्ज्ञानं मतं मम ॥ २ ॥ तत्क्षेत्रं यच्च याहक्च
यद्विकारि यतश्च यत्॥स च यो यत्प्रभावश्चतत्स
मासेन मे शृणु ॥ ३ ॥ ऋषिभिर्बहुधा गीतं

छन्दोभिर्विविधैः पृथक् ॥ ब्रह्मसूत्रपदैश्चैवहेतुम
द्भिर्विनिश्चितैः ॥ ४॥ महाभूतान्यहंकारो बुद्धि
रव्यक्तमेवच ॥ इंद्रियाणि दशैकंचपंचचेंद्रियगो
चराः ॥ ५ ॥ इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेत
ना धृतिः ॥ एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृ
तम् ॥ ६ ॥ अमानित्वमदंभित्वमहिंसाक्षांतिरा
र्जवम् ॥ आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनि
ग्रहः ॥७॥ इंद्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एवच ॥

जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥ ८ ॥
असक्तिरनभिष्वंगः पुत्रदारगृहादिषु ॥ नित्यं
च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ ९ ॥ मयि
चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ॥ विविक्त
देशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥ १० ॥ अध्या
त्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ॥ एत
ज्ज्ञानमितिप्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ ११ ॥
ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ॥

अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तन्नासदुच्यते ॥ १२ ॥
सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ॥
सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १३ ॥
सर्वेंद्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ॥ असक्तं
सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥ १४ ॥ बहि
रंतश्च भूतानामचरं चरमेव च ॥ सूक्ष्मत्वात्त
दविज्ञेयं दूरस्थं चांतिके च तत् ॥ १५ ॥ अवि
भक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम् ॥ भूत

भर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च॥ १६॥ज्यो
तिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ॥ ज्ञानं
ज्ञेयं ज्ञानगम्य हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् ॥ १७॥
इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ॥
मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १८ ॥
प्रकृतिंपुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपि ॥ विका
रांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥ १९ ॥
कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ॥ पुरुषः

सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ २० ॥
पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुंक्ते प्रकृतिजान्गुणान् ॥
कारणं गुणसंगोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥ २१ ॥
उपद्रष्टानुमंता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ॥ पर
मात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः ॥२२॥
य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ॥ सर्वथ
वर्त्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥ २३ ॥
ध्यानेनात्मनि पश्यंति केचिदात्मानमात्मना ॥

अन्येसाङ्ख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥ २४ ॥
अन्ये त्वेवमजानंतः श्रुत्वान्येभ्य उपासते ॥ ते
ऽपि चातितरंत्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः॥ २५ ॥
यावत्संजायतेकिंचित्सत्त्वं स्थावरजंगमम् ॥ क्षेत्र
क्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ ॥ २६ ॥ समं
सर्वेषुभूतेषुतिष्ठंतंपरमेश्वरम् ॥ विनश्यत्स्वविन
श्यन्तं यः पश्यति स पश्यति ॥ २७ ॥ समंप
श्यन्तिसर्वत्रसमवस्थितमीश्वरम् ॥ नहिनस्त्या

त्मनात्मानं ततो यातिपरांगतिम् ॥ २८ ॥ प्रकृ
त्यैवचकर्माणि क्रियमाणानिसर्वशः ॥ यःपश्यति
तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥ २९ ॥ यदा
भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ॥ तत एव च
विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ ३० ॥ अनादित्वा
न्निर्गुणत्वात्परमात्मायमव्ययः ॥ शरीरस्थोऽपि
कौन्तेय न करोति न लिप्यते ॥ ३१ ॥ यथासर्व
गतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ॥ सर्वत्राव

स्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥ ३२ ॥
यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ॥
क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयतिभारत॥३३॥
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमंतरं ज्ञानचक्षुषा ॥ भूतप्रकृति
मोक्षं च ये विदुर्यांति ते परम् ॥ ३४ ॥ इति
श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योग
शास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादेप्रकृतिपुरुषयोगोनाम
त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ श्रीभगवानु

वाच ॥ परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञान
मुत्तमम् ॥ यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धि
मितोगताः ॥ १ ॥ इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम
साधर्म्यमागताः ॥ सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये
न व्यथन्ति च ॥ २ ॥ मम योनिर्महद्ब्रह्म
तस्मिन् गर्भं दधाम्यहम् ॥ संभवः सर्वभूतानां
ततो भवति भारत ॥ ३ ॥ सर्वयोनिषु कौंतेय
मूर्तयः संभवंति याः ॥ तासां ब्रह्म महद्योनिरहं

बीजप्रदः पिता ॥४॥ सत्त्वंरजस्तम इति गुणाः
प्रकृतिसंभवाः ॥ निबध्नंतिमहाबाहो देहे देहिन
मव्ययम् ॥ ५ ॥ तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रका
शकमनामयम् ॥ सुखसंगेन बध्नाति ज्ञानसंगेन
चानघ ॥६॥ रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासंगस
मुद्भवम् ॥ तन्निबध्नाति कौंतेय कर्मसंगेन देहि
नम् ॥ ७ ॥ तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदे
हिनाम्॥प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भा

रत ॥ ८ ॥ सत्त्वं सुखे संजयति रजः कर्मणिभा
रत ॥ ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत
॥ ९ ॥ रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भवति भारत ॥
रजः सत्त्वं तमश्चैव तमःसत्त्वं रजस्तथा ॥१०॥
सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन्प्रकाश उपजायते ॥ ज्ञानं
यदा तदा विद्याद्विवृद्धं सत्त्वमित्युत ॥ ११ ॥
लोभःप्रवृत्तिरारंभः कर्मणामशमःस्पृहा॥ रजस्ये
तानि जायंते विवृद्धे भरतर्षभ ॥ १२ ॥ अप्रका

श्लो०ऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ॥ तमस्ये तानि जायंते विवृद्धे कुरुनंदन ॥१३॥ यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ॥ तदोत्तमविदाँ ल्लोकानमलान्प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥ रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसंगिषुजायते ॥ तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषुजायते ॥ १५ ॥ कर्मणःसुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम् ॥ रजसस्तु फलं दुःखम ज्ञानंतमसः फलम् ॥१६॥ सत्त्वात्संजायते ज्ञानं

रजसो लोभएव च ॥ प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽ
ज्ञानमेव च ॥ १७ ॥ ऊर्ध्वं गच्छंति सत्त्वस्था
मध्ये तिष्ठंति राजसाः॥ जघन्यगुणवृत्तिस्थाअधो
गच्छंति तामसाः ॥ १८ ॥ नान्यं गुणेभ्यः कर्ता
रं यदा द्रष्टानुपश्यति ॥ गुणेभ्यश्च परं वेत्ति
मद्भावं सोऽधिगच्छति ॥ १९ ॥ गुणानेतानती
त्यत्रीन्देहीदेहसमुद्भवान् ॥ जन्ममृत्युजरादुःखै
र्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥ २० ॥ अर्जुन उवाच ॥

कैर्लिंगैस्त्रीन् गुणानेतानतीतो भवति प्रभो ॥
किमाचारः कथंचैतांस्त्रीन्गुणानतिवर्त्तते ॥२१॥
श्रीभगवानुवाच ॥ प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव
च पांडव ॥ न द्वेष्टिसंप्रवृत्तानि न निवृत्तानिकां
क्षति ॥ २२ ॥ उदासीनवदासीनो गुणैर्योनाविचा
ल्यते ॥ गुणावर्त्ततइत्येवयोऽवतिष्ठति ंगते
॥ २३ ॥ समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकां
चनः ॥ तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिंदात्मसंस्तु

तिः ॥२४॥ मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारि
पक्षयोः ॥ सर्वारंभपरित्यागी गुणातीतः स उच्य
ते ॥ २५ ॥ मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन
सेवते ॥ सगुणान्समतीत्यैतान्ब्रह्मभूयाय कल्पते
॥ २६ ॥ ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य
च ॥ शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकांतिकस्य
च ॥ २७ ॥ इति श्रीमद्भगव॰ गुणत्रयविभागयो
गो नामचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ श्रीभगवानु

वाच ॥ ऊर्ध्वमूलमधः शाखमश्वत्थं प्राहुरव्य
यम् ॥ छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेद
वित् ॥ १ ॥ अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्यशाखागुण
प्रवृद्धाविषयप्रवाला ॥ अधश्चमूलान्यनुसंतता
निकर्मानुबंधीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥ न रूपमस्ये
हतथोपलभ्यतेनांतोनचादिर्नचसंप्रतिष्ठा ॥ अश्व
त्थमेनं सुविरूढमूलमसंगशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा
॥ ३ ॥ ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन्गता

न निवर्त्तंति भूयः ॥ तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये
यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥ निर्मान
मोहा जितसंगदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्त
कामाः ॥ द्वंद्वैर्विमुक्ताःसुखदुःखसंज्ञैर्गच्छंत्यमू
ढाः पदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥ न तद्भासयते
सूर्यो न शशांको न पावकः ॥ यद्गत्वा न निव
र्त्तंते तद्धाम परमं मम ॥ ६ ॥ ममैवांशो जीवलो
के जीवभूतः सनातनः ॥ मनः षष्ठानींद्रियाणि

प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥ शरीरं यदवा
प्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ॥ गृहीत्वैतानि
संयाति वायुर्गंधानिवाशयात् ॥ ८ ॥ श्रोत्रं चक्षुः
स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ॥ अधिष्ठाय मन
श्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥ उत्क्रामंतं स्थितं
वापि भुंजानं वा गुणान्वितम् ॥ विमूढा नानु
पश्यंति पश्यंति ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥ यतंतो
योगिनश्चैनं पश्यंत्यात्मन्यवस्थितम् ॥ यतंतो

ऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यंत्यचेतसः ॥ ११ ॥
यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ॥ यच्च
न्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ १२॥
गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ॥
पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः
॥ १३ ॥ अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमा
श्रितः ॥ प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्वि
धम् ॥ १४ ॥ सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो

मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ॥ वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ १५ ॥
द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ॥ क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षरउच्यते ॥ १६ ॥
उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ॥ यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७ ॥
यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपिचोत्तमः ॥अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

गी०
१५

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ॥ सस
र्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥ इति
गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ॥ एतद्बुद्ध्वा
बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥ इति
श्रीमद्भगव० पुरुषोत्तमयोगो नाम पंचदशोऽ
ध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अभयं
सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ॥ दानंद
मश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १ ॥

अ०
१६
९९

अहिंसासत्यमक्रोधस्त्यागः शांतिरपैशुनम् ॥
दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥ २ ॥
तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ॥
भवंति संपदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥
दंभो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ॥
अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम् ॥४॥
दैवीसंपद्विमोक्षाय निबंधायासुरीमता ॥ मा
शुचः संपदंदैवीमभिजातोऽसिपांडव ॥ ५ ॥ द्वौ

भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन्दैव आसुर एव च ॥ दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥ ६ ॥ प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः ॥ न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥७॥ असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम् ॥ अपर स्परसंभूतं किमन्यत्कामहेतुकम् ॥ ८॥ एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ॥ प्रभवं त्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः ॥ ९ ॥

काममाश्रित्यदुष्पूरंदंभमानमदान्विताः ॥ मोहा
द्गृहीत्वासद्ग्राहान्प्रवर्त्ततेशुचिव्रताः ॥ १० ॥
चिंतामपरिमेयां च प्रलयांतामुपाश्रिताः॥कामो
पभोगपरमा एतावदितिनिश्चिताः ॥ ११ ॥ आ
शापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः ॥ ईहंते
कामभोगार्थमन्यायेनार्थसंचयान् ॥ १२ ॥
इदमद्यमयालब्धमिमंप्राप्स्येमनोरथम् ॥ इदम
स्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥१३॥असो

मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ॥ ईश्वरोऽ
हमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्सुखी ॥ १४ ॥
आढ्योऽभिजनवानास्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो
मया ॥ यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञान
विमोहिताः ॥ १५ ॥ अनेकचित्तविभ्रांता
मोहजालसमावृताः ॥ प्रसक्ताः कामभोगेषु
पतंति नरकेऽशुचौ ॥ १६ ॥ आत्मसंभाविताः
स्तब्धा धनमानमदान्विताः ॥ यजंते नामयज्ञै

स्ते दंभेनाविधिपूर्वकम् ॥ १७ ॥ अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ॥ मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषंतोऽभ्यसूयकाः ॥ १८ ॥ तानहं द्विषतः क्रूरान्संसारेषुनराधमान् ॥ क्षिपाम्यजस्रमशुभा नासुरीष्वेव योनिषु ॥ १९ ॥ आसुरीं योनिमा पन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि ॥ मामप्राप्यैव कौंतेय ततो यांत्यधमां गतिम् ॥ २० ॥ त्रिविधं नरक स्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ॥ कामः क्रोधस्तथा

लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥ २१॥ एतैर्विमुक्तः
कौंतेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ॥ आचरत्यात्मनः
श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥ २२ ॥ यः शास्त्र
विधिमुत्सृज्य वर्त्तते कामकारतः ॥ न स सिद्धि
मवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥ २३ ॥ तस्मा
च्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ॥ ज्ञा
त्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥२४॥
इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सुब्रह्मविद्यायां यो

गशा० दैवासुरसंपद्विभागयोगो नाम षोडशो
ऽध्यायः ॥१६॥ अर्जुन उवाच ॥ ये शास्त्रविधि
मुत्सृज्य यजंते श्रद्धयाऽन्विताः ॥ तेषां निष्ठा
तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥ १ ॥ श्रीभ
गवानुवाच ॥ त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां
सा स्वभावजा ॥ सात्त्विकी राजसी चैव तामसी
चेति तां शृणु ॥ २ ॥ सत्त्वानुरूपा सर्वस्य
श्रद्धा भवति भारत ॥ श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो

यच्छ्रद्धः स एव सः ॥ ३ ॥ यजंते सात्त्विका दे
वान्यक्षरक्षांसि राजसाः ॥ प्रेतान्भूतगणांश्चान्ये
यजंते तामसा जनाः ॥४॥ अशास्त्रविहितं घोरं
तप्यते ये तपोजनाः ॥ दंभाहंकारसंयुक्ताःकाम
रागबलान्विताः ॥ ५ ॥ कर्षयंतःशरीरस्थं भूत
ग्राममचेतसः ॥ मां चैवांतःशरीरस्थं तान्वि
द्ध्यासुरनिश्चयान् ॥ ६ ॥ आहारस्त्वपि सर्वस्य
त्रिविधो भवति प्रियः ॥ यज्ञस्तपस्तथादानंतेषां

भेदमिमं शृणु ॥ ७ ॥ आयुः सत्त्वबलारोग्यसुखे
प्रीतिविवर्धनाः ॥ रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या
आहाराःसात्त्विकप्रियाः ॥८॥ कट्वम्ललवणात्यु
ष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ॥ आहारा राजसस्येष्टा
दुःखशोकामयप्रदाः ॥ ९ ॥ यातयामं गतरसं
पूति पर्युषितं च यत् ॥ उच्छिष्टमपि चामेध्यं
भोजनं तामसप्रियम् ॥ १० ॥ अफलाकांक्षिभि
र्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ॥ यष्टव्यमेवेति मनः

समाधाय स सात्त्विकः ॥ ११ ॥ अभिसंधाय तु फलं दंभार्थमपि चैव यत् ॥ इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम् ॥ १२ ॥ विधिहीनमसृष्टान्नं मंत्रहीनमदक्षिणम् ॥ श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥ १३ ॥ देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम् ॥ ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते ॥ १४ ॥ अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रिय हितं च यत् ॥ स्वाध्यायाभ्यसनंचैव वाङ्मयं

तप उच्यते ॥ १५ ॥ मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौन
मात्मविनिग्रहः ॥ भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मा
नसमुच्यते ॥ १६ ॥ श्रद्धया परया तप्तं तपस्त
त्त्रिविधं नरैः ॥ अफलाकांक्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं
परिचक्षते ॥ १७ ॥ सत्कारमानपूजार्थं तपोदं
भेन चैव यत् ॥ क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चल
मध्रुवम् ॥ १८ ॥ मूढग्राहेणात्मनो यत्पीडया
क्रियते तपः ॥ परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमु

दाहृतम् ॥ १९ ॥ दातव्यमिति यद्दानं दीयते
ऽनुपकारिणे ॥ देशे काले च पात्रे च तद्दानंसा
त्त्विकं स्मृतम् ॥ २० ॥ यत्तुप्रत्युपकारार्थंफल
मुद्दिश्य वा पुनः ॥ दीयते च परिक्लिष्टं तद्राज
समुदाहृतम् ॥ २१ ॥ अदेशकाले यद्दानमपात्रे
भ्यश्च दीयते ॥ असत्कृतमवज्ञातं तत्तामससमुदा
हृतम् ॥ २२ ॥ ॐतत्सदिति निर्देशो ब्रह्म
णस्त्रिविधः स्मृतः ॥ ब्राह्मणास्तेनवेदाश्चयज्ञाश्च

विहिताःपुरा ॥ २३ ॥ तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः ॥ प्रवर्तंते विधानोक्ताःसततं ब्रह्मवादिनाम् ॥ २४ ॥ तदित्यनभिसंधायफलं यज्ञतपःक्रियाः ॥ दानक्रियाश्च विविधाः क्रियंते मोक्षकांक्षिभिः ॥ २५ ॥ सद्भावेसाधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते ॥ प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥ २६ ॥ यज्ञेतपसिदाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ॥ कर्म चैव तद

थींयं सदित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥ अश्रद्धया
हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ॥ असदित्युच्यते
पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह ॥ २८ ॥ इतिश्रीमद्भ
गव० श्रद्धात्रययोगो नामसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥
अर्जुन उवाच ॥ संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमि
च्छामि वेदितुम् ॥ त्यागस्य च हृषीकेशपृथक्के
शिनिषूदन ॥ १ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ काम्यानां
कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ॥ सर्व

कर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः ॥ २ ॥
त्याज्यं दोषवदित्येके कर्मप्राहुर्मनीषिणः ॥
यज्ञदानतपः कर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥ ३ ॥
निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम ॥ त्यागो
हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्तितः ॥ ४ ॥ यज्ञ
दानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ॥ यज्ञो
दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥ ५ ॥ एता
न्यपि तु कर्माणि संगं त्यक्त्वा फलानि च ॥

कर्त्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ॥६॥
नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ॥ मो
हात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः ॥ ७ ॥
दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत् ॥ स
कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥८॥
कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ॥ संगं
त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः॥९॥
न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशलेनानुषज्जते ॥ त्यागी

सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः ॥ १० ॥
नंहि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः॥यस्तु
कर्मफलत्यागीसत्यागीत्यभिधीयते ॥ ११॥अनि
ष्टमिष्टंमिश्रंचत्रिविधंकर्मणःफलम् ॥ भवत्य
त्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित्॥१२॥
पंचैतानि महाबाहोकारणानि निबोधमे ॥ सां
ख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम्॥१३
अधिष्ठानं तथाकर्त्ता कारणं च पृथग्विधम्॥वि

विधाश्च पृथक्चेष्टा दैवं चैवात्र पंचमम् ॥ १४ ॥
शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्मप्रारभते नरः ॥ न्याय्यं
वा विपरीतं वा पंचैते यस्य हेतवः ॥ १५ ॥
तत्रैवं सति कर्त्तारमात्मानं केवलं तु यः ॥ पश्य
त्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः ॥
॥ १६ ॥ यस्य नाहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्य न
लिप्यते ॥ हत्वापि स इमाँल्लोकान्नहंतिन निबध्य
ते ॥ १७ ॥ ज्ञानं ज्ञेयंपरिज्ञाता त्रिविधा कर्म

चोदना ॥ कारणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्म संग्रहः ॥१८॥ ज्ञानं कर्म च कर्त्ता च त्रिधैवगुण भेदतः ॥ प्रोच्यते गुणसंख्याने यथावच्छृणु तान्यपि ॥ १९ ॥ सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते ॥ अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम् ॥२०॥ पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान्पृथग्विधान् ॥ वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥ २१ ॥ यत्तु कृत्स्नवदेक

स्मिन्कार्ये सक्तमहेतुकम् ॥ अतत्त्वार्थवदल्पं च तत्तामसमुदाहृतम् ॥ २२ ॥ नियतं संगरहितमरागद्वेषतः कृतम् ॥ अफलप्रेप्सुना कर्मयत्तत्सात्त्विकमुच्यते ॥ २३ ॥ यत्तु कामेप्सुना कर्म साहंकारेण वा पुनः ॥ क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ २४ ॥ अनुबंधं क्षयं हिंसामनवेक्ष्य च पौरुषम् ॥ मोहादारभ्यतेकर्म यत्तत्तामसमुच्यते ॥ २५ ॥ मुक्तसंगोऽनहंवादी

धृत्युत्साहसमन्वितः ॥ सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्त्ता सात्त्विक उच्यते ॥ २६ ॥ रागीकर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः ॥ हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः ॥ २७ ॥ अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिकोऽलसः ॥ विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥ २८ ॥ बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु॥ प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनंजय ॥ २९ ॥

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं कार्याकार्ये भयाभये ॥ बंधं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३० ॥
यया धर्ममधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च ॥ अयथावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥ ३१ ॥
अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसावृता ॥ सर्वार्थान्विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥ ३२ ॥
धृत्या यया धारयते मनः प्राणेंद्रियक्रियाः ॥ योगेनाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्त्वि

की ॥ ३३ ॥ यया तु धर्मकामार्थान्धृत्या धार
यतेऽर्जुन ॥ प्रसंगेन फलाकांक्षी धृतिः सा पार्थ
राजसी ॥ ३४ ॥ यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं
मदमेव च । नविमुंचति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ
तामसी ॥ ३५ ॥ सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु
मे भरतर्षभ ॥ अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखांतं च
निगच्छति ॥ ३६ ॥ यत्तदग्रेविषमिव परिणा
मेऽमृतोपमम् ॥ तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबु

गी. द्धिप्रसादजम् ॥ ३७ ॥ विषयेंद्रियसंयोगाद्यत्त अ.

१११ दग्रेऽमृतोपमम् ॥ परिणामे विषमिव तत्सुखं १८

राजसं स्मृतम् ॥ ३८ ॥ यदग्रे चानुबंधे च सुखं

मोहनमात्मनः ॥ निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्तामस

मुदाहृतम् ॥ ३९ ॥ न तदस्ति पृथिव्यां वा

दिवि देवेषु वा पुनः ॥ सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदे

भिः स्यात्त्रिभिर्गुणैः ॥ ४० ॥ ब्राह्मणक्षत्रिय ११२

विशां शूद्राणां च परंतप ॥ कर्माणि प्रविभ

क्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः ॥ ४१ ॥ शमोदमस्त
पः शौचं क्षांतिरार्जवमेवच ॥ ज्ञानंविज्ञानमास्ति
क्यं ब्रह्मकर्मस्वभावजम् ॥ ४२ ॥ शौर्यं तेजो
धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम् ॥ दा
नमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम् ॥
॥ ४३ ॥ कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म
स्वभावजम् ॥ परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि
स्वभावजम् ॥ ४४ ॥ स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः

संसिद्धिं लभते नरः ॥ स्वकर्मनिरतः सिद्धिं
तथा विंदति तच्छृणु ॥ ४५ ॥ यतः प्रवृत्तिर्भू
तानां येन सर्वमिदं ततम् ॥ स्वकर्मणा तमभ्य
र्च्य सिद्धिं विंदति मानवः ॥ ४६ ॥ श्रेयान्स्वध
र्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ॥ स्वभावनि
यतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ ४७ ॥ सह
जं कर्म कौंतेय सदोषमपि न त्यजेत् ॥ सर्वारं
भा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः ॥ ४८ ॥ अस

क्तबुद्धिःसर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः ॥ नैष्कर्म्यं
सिद्धिंपरमांसंन्यासेनाधिगच्छति ॥ ४९ ॥ सिद्धिं
प्राप्तोयथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोधमे ॥ समासेनै
वकौंतेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥ ५० ॥ बुद्ध्या
विशुद्धया युक्तोधृत्यात्मानंनियम्यच ॥ शब्दा
दीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥५१॥
विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः ॥
ध्यानयोगपरोनित्यंवैराग्यंसमुपाश्रितः ॥ ५२ ॥

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ॥ विमु
च्य निर्ममः शांतो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५३ ॥
ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति   कांक्षति ॥
समःसर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥ ५४ ॥
भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चास्मि तत्त्व
तः ॥ ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनंत
रम् ॥ ५५ ॥ सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो
मद्व्यपाश्रयः ॥ मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं

पदमव्ययम् ॥ ५६ ॥ चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ॥ बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥ ५७ ॥ मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि ॥ अथ चेत्त्वमहंकारान्न श्रोष्यसि विनंक्ष्यसि ॥ ५८ ॥ यदहंकारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे ॥ मिथ्यैषव्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ॥ ५९ ॥ स्वभावजेन कौं

तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ॥ कर्तुंनेच्छसि यन्मो
हात्करिष्यस्यवशोऽपि तत् ॥ ६० ॥ ईश्वरः
सर्वभूतानांहृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ॥ भ्रामयन्सर्वभू
तानि यंत्रारूढानि मायया ॥ ६१ ॥ तमेव
शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ॥ तत्प्रसादात्परां
शांतिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥ ६२ ॥
इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ॥

विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥ ६३ ॥
सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ॥ इष्टोऽ
सि मे दृढमतिस्ततो वक्ष्यामि ते हितम् ॥६४॥
मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ॥
मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसिमे।६५॥
सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ॥ अहं
त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि माशुचः॥६६॥
इदं तेनातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ॥ नचा

गी॰ ११५ शुश्रूषवे वाच्यं नच मां योऽभ्यसूयति ॥ ६७ ॥ अ॰ १८
य इदं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभिधास्यति ॥ भक्तिं
मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः ॥ ६८ ॥
न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः ॥
भविता नचमेतस्मादन्यः प्रियतरो भुवि ॥६९॥
अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः ॥
ज्ञानयज्ञेनतेनाहमिष्टःस्यामितिमेमतिः ॥७० ॥ ११६

श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नरः ॥ सोऽपि
मुक्तः शुभाँल्लोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम् ॥७१॥
कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा ॥
कच्चिदज्ञानसम्मोहः प्रनष्टस्ते धनंजय ॥ ७२ ॥
अर्जुन उवाच ॥ नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा
त्वत्प्रसादान्मयाच्युत ॥ स्थितोऽस्मि गतसंदेहः
करिष्ये वचनं तव ॥ ७३ ॥ संजय उवाच ॥
इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ॥ संवा

दमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम् ॥ ७४ ॥ व्यास
प्रसादाच्छ्रुतवानेतद्गुह्यमहं परम् ॥ योगं योगे
श्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वयम् ॥ ७५ ॥
राजन्संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतम् ॥
केशवार्जुनयोःपुण्यं हृष्यामिच मुहुर्मुहुः ॥७६॥
तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः ॥
विस्मयो मे महान्राजन् हृष्यामि च पुनः पुनः
॥ ७७ ॥ यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनु

धरः ॥ तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवानीतिर्मतिर्मम ॥ ७८ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायांयोगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसंन्यासयोगो नामाऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

पुस्तक मिलनेका ठिकाना-

गंगाविष्णु श्रीकृष्णदास,

"लक्ष्मीवेंकटेश्वर" छापाखाना,

कल्याण--मुंबई.

इति
श्रीमद्भगवद्गीता
समाप्ता ।

अथ
विष्णुसहस्रनाम-
प्रारम्भः ।

शे·शा·
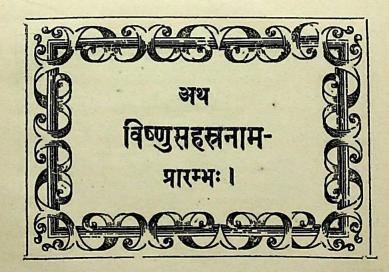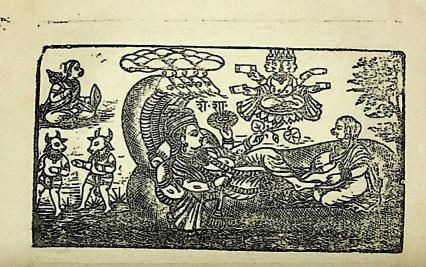
श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीमल्लक्ष्मीवेंकटेशाय नमः ॥ ॥ अथ विष्णुसहस्रनामप्रारंभः ॥ यस्य स्मरणमात्रेण जन्मसंसारबन्धनात् ॥ विमुच्यते नमस्तस्मै विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ १ ॥ नमःसम स्तभूतानामादिभूताय भूभृते ॥ अनेकरूपरूपा य विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ २ ॥ वैशंपायन उवा च ॥ श्रुत्वा धर्मानशेषेण पावनानि च सर्वशः ॥ युधिष्ठिरः शांतनवं पुनरेवाभ्यभाषत ॥ ३ ॥

किमेकं दैवतं लोके किं वाप्येकं परायणम्॥स्तुव
न्तः कं कमर्चंतः प्राप्नुयुर्मानवाः शुभम्॥ ४ ॥
को धर्मः सर्वधर्माणां भवतः परमो मतः ॥ किं
जपन्मुच्यते जन्तुर्जन्मसंसारबन्धनात् ॥ ५ ॥
भीष्म उवाच ॥ जगत्प्रभुं देवदेवमनंतं पुरुषोत्त
मम् ॥ स्तुवन्नामसहस्रेण पुरुषः सततोत्थितः
॥ ६ ॥ तमेव चार्चयन्नित्यं भक्त्या पुरुषमव्य
यम् ॥ ध्यायन्स्तुवन्नमस्यंश्च यजमानस्तमेवच

॥७॥ अनादिनिधनं विष्णुं सर्वलोकमहेश्वरम् ॥
लोकाध्यक्षं स्तुवन्नित्यं सर्वदुःखातिगो भवेत्॥८॥
ब्रह्मण्यं सर्वधर्मज्ञं लोकानां कीर्तिवर्धनम् ॥ लोक
नाथं महद्भूतं सर्वभूतभवोद्भवम् ॥ ९ ॥ एष मे
सर्वधर्माणां धर्मोऽधिकतमो मतः ॥ यद्भक्त्या
पुंडरीकाक्षं स्तवैरर्चेन्नरः सदा ॥ १० ॥ परमं
यो महत्तेजः परमं यो महत्तपः ॥ परमं यो महद्
ब्रह्म परमं यः परायणम् ॥ ११ ॥ पवित्राणां पवि

त्रं यो मंगलानां च मंगलम् ॥ दैवतं देवतानांच
भूतानांयोऽव्ययः पिता ॥ १२ ॥ यतःसर्वाणि
भूतानि भवंत्यादियुगागमे ॥ यस्मिंश्चप्रलयंया
न्ति पुनरेव युगक्षये ॥ १३ ॥ तस्य लोकप्रधा
नस्य जगन्नाथस्य भूपते ॥ विष्णोर्नामसहस्रं मे
शृणु पापभयापहम् ॥ १४ ॥ यानि नामानिगौ
णानि विख्यातानिमहात्मनः ॥ ऋषिभिः परिगी
तानि तानि वक्ष्यामि भूतये ॥ १५ ॥ ऋषिर्नां

म्नांसहस्रस्य वेदव्यासो महामुनिः ॥ छंदोऽनुष्टुप्
तथा देवो भगवान् देवकीसुतः ॥ १६ ॥ विष्णुं
जिष्णुं महाविष्णुं प्रभविष्णुं महेश्वरम् ॥ अनेक
रूपदैत्यांतं नमामि पुरुषोत्तमम् ॥१७॥ अस्य
श्रीविष्णोर्दिव्यसहस्रनामस्तोत्रमहामंत्रस्य ॥
भगवान्वेदव्यासऋषिः॥ अनुष्टुप्छंदः ॥श्रीकृष्णः
परमात्मा श्रीमन्नारायणो देवता ॥ अमृतां
शूद्भवोभानुरिति बीजम् ॥ देवकीनंदनः स्रष्टेति

शक्तिः ॥ त्रिसामा सामगः सामेति हृदयम् ॥
शंखभृन्नंदकीचक्रीतिकीलकम् ॥ शार्ङ्गधन्वाग
दाधरइत्यस्त्रम् ॥ रथांगपाणिरक्षोभ्य इतिकव
चम् ॥ उद्भवः क्षोभणो देव इति परमो मंत्रः ॥
श्रीकृष्णप्रीत्यर्थं विष्णोर्दिव्यसहस्रनामस्तोत्रजपे
विनियोगः ॥ अथकरन्यासः ॥ ॐ उद्भवायअं
गुष्ठाभ्यांनमः॥ॐ क्षोभणाय तर्जनीभ्यां नमः ॥
ॐ देवाय मध्यमाभ्यां नमः ॐ उद्भवाय अ

नामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ क्षोभणायकनिष्ठिका
भ्यां नमः ॥ ॐ देवाय करतलकरपृष्ठाभ्यां
नमः ॥ इतिकरन्यासः ॥ अथ हृदयादिषडंग
न्यासः ॥ सुव्रतः सुमुखः सूक्ष्मः ज्ञानाय हृदया
य नमः ॥ सहस्रमूर्धा विश्वात्मा ऐश्वर्यायशिरसे
स्वाहा ॥ सहस्राचिः सप्तजिह्वः शक्त्यै शि
खायै वषट् ॥ त्रिसामा सामगः साम बलाय
कवचायहुम् ॥ रथांगपाणिरक्षोभ्यः तेजसेनेत्रा

भ्यांवौषट् ॥ शार्ङ्गधन्वागदाधरः वीर्याय अस्त्रा यफट् ॥ ऋतुः सुदर्शनः कालः भूर्भुवः स्वरोम् दिग्बंधः ॥ इति हृदयादिन्यासः ॥ ॥ ॥

अथ ध्यानम् ।

ॐ क्षीरोदन्वत्प्रदेशेशुचिमणिविलसत्सैकतेमौक्तिकानांमालाक्लृप्तासनस्थः स्फटिकमणिनिभैर्मौक्तिकैर्मंडितांगः ॥ शुभ्रैरभ्रैरदभ्रैरुपरिविरचितैर्मुक्तपीयूषवर्षैरानंदी नः पुनीयादरिनलिनगदा

शंखपाणिर्मुकुंदः ॥१॥ अथवा ॥ भूः पादौयस्य
नाभिर्वियदसुरनिलश्चंद्रसूर्यौचनेत्रे कर्णावाशा
शिरो द्यौर्मुखमपि दहनो यस्य वास्तेयमब्धिः॥
अंतःस्थं यस्यविश्वं सुरनरखगगोभोगिगंधर्वदै
त्यैश्चित्रं रंरम्यते तं त्रिभुवनवपुषं विष्णुमीशंन
मामि ॥ २ ॥ अथवा ॥ शांताकारं भुजगशयनं
पद्मनाभं सुरेशं विश्वाधारं गगनसदृशं मेघवर्णं
शुभांगम् ॥ लक्ष्मीकांतं कमलनयनं योगिभि

ध्यानगम्यं वंदेविष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकना
थम् ॥ ३ ॥ अथवा ॥ मेघश्यामंपीतकौशेयवासं
श्रीवत्साङ्कं कौस्तुभोद्भासितांगम् ॥ पुण्योपेतंपुं
डरीकायताक्षंविष्णुं वंदे सर्वलोकैकनाथम् ॥ ४ ॥
अथवा ॥ सशंखचक्रं सकिरीटकुंडलं सपीत
वस्त्रं सरसीरुहेक्षणम् ॥ सहारवक्षःस्थलकौस्तुभ
श्रियं नमामि विष्णुं शिरसा चतुर्भुजम् ॥ ५ ॥
ॐ विश्वं विष्णुर्वषट्कारो भूतभव्यभवत्प्रभुः ॥

भूतकृद्भूतभृद्भावो भूतात्माभूतभावनः ॥ १ ॥
पूतात्मा परमात्माच मुक्तानांपरमागतिः ॥
अव्ययः पुरुषः साक्षी क्षेत्रज्ञोऽक्षर एव च ॥२॥
योगो योगविदां नेता प्रधानपुरुषेश्वरः ॥ नार
सिंहवपुः श्रीमान् केशवः पुरुषोत्तमः ॥ ३ ॥
सर्वः शर्वः शिवः स्थाणुर्भूतादिर्निधिरव्ययः ॥
संभवो भावनो भर्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः
॥ ४ ॥ स्वयंभूः शंभुरादित्यः पुष्कराक्षो

वि. महास्वनः ॥ अनादिनिधनो धाता विधाता स॰
१२४ धातुरुत्तमः ॥ ५ ॥ अप्रमेयो हृषीकेशः पद्म
नाभोऽमरप्रभुः ॥ विश्वकर्मा मनुस्त्वष्टास्थवि
ष्ठः स्थविरो ध्रुवः ॥ ६ ॥ अग्राह्यः शाश्वतः
कृष्णो लोहिताक्षः प्रतर्दनः ॥ प्रभूतस्त्रिककु
ब्धाम पवित्रं मंगलं परम् ॥ ७ ॥ ईशानः प्राणदः
प्राणो ज्येष्ठः श्रेष्ठः प्रजापतिः ॥ हिरण्यगर्भोभूग १२४
र्भो माधवो मधुसूदनः ॥ ८ ॥ ईश्वरोविक्रमी

धन्वी मेधावी विक्रमः क्रमः ॥ अनुत्तमो दुरा
धर्षः कृतज्ञः कृतिरात्मवान् ॥ ९ ॥ सुरेशः श
रणं शर्मविश्वरेताः प्रजाभवः ॥ अहःसंवत्सरो
व्यालः प्रत्ययः सर्वदर्शनः ॥ १० ॥ अजः सर्वे
श्वरः सिद्धः सिद्धिः सर्वादिरच्युतः ॥ वृषाकपि
रमेयात्मा सर्वयोगविनिःसृतः ॥ ११ ॥ वसुर्वसु
मनाः सत्यः समात्मासंमितःसमः ॥ अमोघः
पुण्डरीकाक्षो वृषकर्मा वृषाकृतिः॥१२॥ रुद्रो

बहुशिरा बभ्रुर्विश्वयोनिः शुचिश्रवाः ॥ अमृतः
शाश्वतः स्थाणुर्वरारोहोमहातपाः॥ १३॥सर्वगः
सर्वविद्भानुर्विष्वक्सेनो जनार्दनः ॥ वेदोवेदविद
व्यंगो वेदांगो वेदवित्कविः॥ १४ ॥लोकाध्यक्षः
सुराध्यक्षो धर्माध्यक्षः कृताकृतः ॥ चतुरात्मा
चतुर्व्यूहश्चतुर्दंष्ट्रश्चतुर्भुजः ॥ १५ ॥ भ्राजिष्णु
र्भोजनं भोक्ता सहिष्णुर्जगदादिजः ॥ अनघो
विजयो जेता विश्वयोनिः पुनर्वसुः ॥ १६ ॥

उपेंद्रो वामनः प्रांशुरमोघः शुचिरूर्जितः ॥ अ
तींद्रः संग्रहः सर्गो धृतात्मा नियमो यमः ॥१७॥
वेद्यो वैद्यः सदायोगी वीरहा माधवो मधुः ॥
अतींद्रियोमहामायोमहोत्साहोमहाबलः॥१८॥
महाबुद्धिर्महावीर्यो महाशक्तिर्महाद्युतिः ॥ अनि
र्देश्यवपुः श्रीमानमेयात्मा महाद्रिधृक् ॥ १९ ॥
महेष्वासो महीभर्ता श्रीनिवासः सतांगतिः ॥
अनिरुद्धः सुरानंदोगोविन्दो:गोविदांपतिः॥२०॥

मरीचिर्दमनो हंसः सुपर्णो भुजगोत्तमः ॥ हिर
ण्यनाभः सुतपाः पद्मनाभः प्रजापतिः ॥२१॥ अ
मृत्युः सर्वदृक्‌ सिंहः संधाता संधिमान्स्थिरः ॥
अजो दुर्मर्षणः शास्ता विश्रुतात्मा सुरारिहा ॥
॥ २२ ॥ गुरुर्गुरुतमो धामः सत्यः सत्यपराक्र
मः ॥ निमिषोऽनिमिषः स्रग्वी वाचस्पतिरुदार
धीः ॥ २३ ॥ अग्रणीर्ग्रामणीःश्रीमान्न्यायोनेता
समीरणः ॥ सहस्रमूर्द्धा विश्वात्मा सहस्राक्षः स

हस्रपात् ॥ २४ ॥ आवर्त्तनो निवृत्तात्मा संवृत्तः
संप्रमर्दनः ॥ अहः संवर्त्तको वह्निरनिलो धरणी
धरः ॥ २५ ॥ सुप्रसादः प्रसन्नात्मा विश्वधृग्वि
श्वभुग्विभुः ॥ सत्कर्त्ता सत्कृतिः साधुर्जह्नुर्ना
रायणो नरः ॥ २६ ॥ असंख्येयोऽप्रमेयात्मा
विशिष्टः शिष्टकृच्छुचिः ॥ सिद्धार्थः सिद्धसंकल्पः
सिद्धिदः सिद्धिसाधनः ॥ २७ ॥ वृषाही वृषभो
विष्णुर्वृषपर्वा वृषोदरः ॥ वर्द्धनो वर्द्धमानश्च

विवित्कः श्रुतिसागरः ॥ २८ ॥ सुभुजो दुर्धरो
वाग्मी महेन्द्रो वसुदोवसुः ॥ नैकरूपो बृहद्रूपः
शिपिविष्टः प्रकाशनः ॥ २९ ॥ ओजस्तेजोद्युति
धरःप्रकाशात्माप्रतापनः ॥ ऋद्धः स्पष्टाक्षरोमंत्र
श्चंद्रांशुर्भास्करद्युतिः ॥ ३० ॥ अमृतांशूद्भवो
भानुः शशबिंदुः सुरेश्वरः ॥ औषधं जगतः
सेतुः सत्यधर्मपराक्रमः ॥ ३१ ॥ भूतभव्यभव
न्नाथः पवनः पावनोनलः ॥ कामहाकामकृत्कां

तः कामः कामप्रदः प्रभुः ॥ ३२ ॥ युगादिकृद्युगाव
र्तोऽनैकमायो महाशनः ॥ अदृश्योऽव्यक्तरूपश्च
सहस्रजिदनंतजित् ॥ ३३ ॥ इष्टो विशिष्टः शिष्टेष्टः
शिखंडी नहुषोवृषः ॥ क्रोधहा क्रोधकृत्कर्ता विश्व
बाहुर्महीधरः ॥ ३४ ॥ अच्युतः प्रथितः प्राणः प्राण
दोवासवानुजः ॥ अपां निधिरधिष्ठानमप्रमत्तः प्रति
ष्ठितः ॥ ३५ ॥ स्कंदः स्कंदधरो धुर्यो वरदोवायु
वाहनः । वासुदेवो बृहद्भानुरादिदेवः पुरंदरः ॥ ३६ ॥

वि.

१२८

अशोकस्तारणस्तारः शूरः शौरिर्जनेश्वरः ॥
अनुकूलःशतावर्तः पद्मीपद्मनिभेक्षणः ॥ ३७॥
पद्मनाभोऽरविंदाक्षः पद्मगर्भः शरीरभृत् ॥ मह
र्द्धिर्ऋद्धो वृद्धात्मा महाक्षो गरुडध्वजः ॥ ३८ ॥
अतुलःशरभो भीमः समयज्ञो हविर्हरिः ॥ सर्व
लक्षणलक्षण्यो लक्ष्मीवान् समितिंजयः ॥ ३९॥
विक्षरो रोहितो मार्गोहेतुर्दामोदरः सहः ॥ मही
ध रो महाभागो वेगवानमिताशनः ॥ ४० ॥ उद्भ

स.

१२९

वः क्षोभणो देवः श्रीगर्भः परमेश्वरः ॥ करणं कारणं कर्ता विकर्ता गहनो गुहः ॥ ४१ ॥ व्यवसायो व्यवस्थानः संस्थानः स्थानदो ध्रुवः ॥ परर्द्धिःपरमःस्पष्टस्तुष्टः पुष्टःशुभेक्षणः ॥ ४२ ॥ रामो विरामो विरजो मार्गो नेयो नयोऽनयः ॥ वीरः शक्तिमतां श्रेष्ठो धर्मो धर्मविदुत्तमः ॥४३॥ वैकुंठःपुरुषः प्राणः प्राणदः प्रणवः पृथुः ॥ हिरण्यगर्भः शत्रुघ्नो व्याप्तो वायुरधोक्षजः ॥ ४४ ॥

ऋतुः सुदर्शनः कालः परमेष्ठी परिग्रहः ॥ उग्रः
संवत्सरो दक्षो विश्रामो विश्वदक्षिणः ॥ ४५ ॥
विस्तारः स्थावरः स्थाणुः प्रमाणं बीजमव्ययम् ।
अर्थोऽनर्थोमहाकोशोमहाभोगोमहाधनः॥४६॥
अनिर्विण्णः स्थविष्ठो भूर्धर्मयूपो महामखः ॥
नक्षत्रनेमिर्नक्षत्री क्षमः क्षामः समीहनः ॥ ४७ ॥
यज्ञ इज्यो महेज्यश्चक्रतुः सत्रं सतां गतिः ॥ सर्व
दर्शी विमुक्तात्मा सर्वज्ञो ज्ञानमुत्तमम् ॥ ४८ ॥

सुव्रतः सुमुखः सूक्ष्मः सुघोषः सुखदः सुहृत् ॥
मनोहरो जितक्रोधो वीरबाहुर्विदारणः ॥ ४९ ॥
स्वापनःस्ववशोव्यापी नैकात्मा नैककर्मकृत् ॥
वत्सरो वत्सलो वत्सी रत्नगर्भोधनेश्वरः ॥५०॥
धर्मगुब्धर्मकृद्धर्मी सदसत् क्षरमक्षरम् ॥ अवि
ज्ञाता सहस्रांशुर्विधाता कृतलक्षणः ॥ ५१ ॥
गभस्तिनेमिः सत्त्वस्थः सिंहो भूतमहेश्वरः ॥
आदिदेवो महादेवो देवेशो देवभृद्गुरुः ॥ ५२ ॥

उत्तरो गोपतिर्गोप्ता ज्ञानगम्यः पुरातनः ॥ शरीर
भूतभृद्भोक्ता कपींद्रो भूरिदक्षिणः ॥ ८३ ॥
सोमपोऽमृतपः सोमः पुरुजित्पुरुसत्तमः ॥
विनयो जयः सत्यसंधो दाशार्हः सात्वतांपतिः
॥ ८४ ॥ जीवो विनयिता साक्षी मुकुंदोऽमितवि
क्रमः ॥ अंभोनिधिरनंतात्मा महोदधिशयो
न्तकः ॥ ८५॥ अजो महार्हः स्वाभाव्यो जिता
मित्रः प्रमोदनः ॥ आनंदो नन्दनो नंदः सत्यध

र्मा त्रिविक्रमः ॥ ५६ ॥ महर्षिः कपिलाचार्यः
कृतज्ञो मेदिनीपतिः ॥ त्रिपदस्त्रिदशाध्यक्षो महा
शृङ्गः कृतांतकृत् ॥ ५७ ॥ महावराहो गोविंदः
सुषेणः कनकांगदी ॥ गुह्योगभीरो गहनो गुप्त
श्चक्रगदाधरः ॥ ५८ ॥ वेधाः स्वांगो जितः कृष्णो
दृढः संकर्षणोच्युतः ॥ वरुणो वारुणोवृक्षः पुष्क
राक्षो महामनाः ॥ ५९ ॥ भगवान् भगहा नन्दी
वनमालीहलायुधः ॥ आदित्यो ज्योतिरादित्यः

सहिष्णुर्गतिसत्तमः ॥ ६० ॥ सुधन्वा खंडपरशु
र्दारुणो द्रविणप्रदः ॥ दिवस्पृक्सर्वदृग्व्यासो वा
चस्पतिरयोनिजः ॥ ६१ ॥ त्रिसामा सामगः
साम निर्वाणं भेषजं भिषक् ॥ संन्यासकृच्छमः
शांतो निष्ठाशांतिः परायणः ॥ ६२ ॥ शुभांगः
शांतिदः स्रष्टा कुमुदः कुवलेशयः ॥ गोहितो
गोपतिर्गोप्ता वृषभाक्षो वृषप्रियः ॥ ६३ ॥ अनि
वर्ती निवृत्तात्मा संक्षेप्ता क्षेमकृच्छिवः ॥ श्रीव

त्सवक्षाः श्रीवासः श्रीपतिः श्रीमतांवरः ॥ ६४ ॥
श्रीदः श्रीशः श्रीनिवासः श्रीनिधिः श्रीविभाव
नः ॥ श्रीधरः श्रीकरः श्रेयः श्रीमाँल्लोकत्रया
श्रयः ॥ ६५ ॥ स्वक्षः स्वंगः शतानंदो नंदिर्ज्यो
तिर्गणेश्वरः ॥ विजितात्मा विधेयात्मासत्कीर्ति
श्छिन्नसंशयः ॥ ६६ ॥ उदीर्णः सर्वतश्चक्षुरनीशः
शाश्वतः स्थिरः ॥ भूशयो भूषणो भूतिर्विशोकः
शोकनाशनः ॥ ६७ ॥ अर्चिष्मानर्चितः कुंभो

विशुद्धात्मा विशोधनः ॥ अनिरुद्धोऽप्रतिरथः
प्रद्युम्नोऽमितविक्रमः ॥ ६८ ॥ कालनेमिनिहा
वीरः शौरिः शूरजनेश्वरः ॥ त्रिलोकात्मा त्रिलो
केशः केशवः केशिहा हरिः ॥ ६९ ॥ कामदेवः
कामपालः कामी कांतः कृतागमः ॥ अनिर्देश्य
वपुर्विष्णुर्वीरोऽनंतो धनंजयः ॥ ७० ॥ ब्रह्मण्यो
ब्रह्मकृद्ब्रह्मा ब्रह्म ब्रह्मविवर्धनः ॥ ब्रह्मविद्ब्राह्मणो
ब्रह्मी ब्रह्मज्ञो ब्राह्मणप्रियः ॥ ७१ ॥ महाक्रमो

महाकर्मा महातेजा महोरगः ॥ महाक्रतुर्महाय
ज्वा महायज्ञो महाहविः ॥ ७२ ॥ स्तव्यः स्तव
प्रियः स्तोत्रं स्तुतिः स्तोता रणप्रियः ॥ पूर्णः
पूरयिता पुण्यः पुण्यकीर्तिरनामयः॥७३॥मनो
जवस्तीर्थकरो वसुरेता वसुप्रदः ॥ वसुप्रदो वासु
देवो वसुर्वसुमना हविः ॥ ७४ ॥ सद्गतिःसत्कृतिः
सत्ता सद्भूतिः सत्परायणः ॥ शूरसेनो यदुश्रेष्ठः
सन्निवासः सुयामुनः ॥ ७५ ॥ भूतावासो वासु

देवः सर्वासुनिलयोऽनलः ॥ दर्पहा दर्पदो दृप्तो दुर्धरोऽथापराजितः ॥ ७६ ॥ विश्वमूर्तिर्महामूर्तिर्दीप्तमूर्तिरमूर्तिमान् ॥ अनेकमूर्तिरव्यक्तः शतमूर्तिः शताननः ॥ ७७ ॥ एको नैकः सवः कः किं यत्तत्पदमनुत्तमम् ॥ लोकबन्धुर्लोकनाथो माधवो भक्तवत्सलः ॥ ७८ ॥ सुवर्णवर्णो हेमांगो वरांगश्चंदनांगदी ॥ वीरहा विषमः शून्यो घृताशीरचलश्चलः ॥७९॥ अमा

नी मानदो मान्यो लोकस्वामी त्रिलोकधृक् ॥
सुमेधा मेधजो धन्यः सत्यमेधा धराधरः॥८०॥
तेजोवृषोद्युतिधरः सर्वशस्त्रभृतांवरः ॥ प्रग्रहो
निग्रहो व्यग्रो नैकशृंगो गदाग्रजः ॥ ८१ ॥ च
तुर्मूर्तिश्चतुर्बाहुश्चतुर्व्यूहश्चतुर्गतिः ॥ चतुरात्मा
चतुर्भावश्चतुर्वेदविदेकपात् ॥८२॥ समावर्तो नि
वृत्तात्मा दुर्जयो दुरतिक्रमः ॥ दुर्लभा दुर्गमो
दुर्गो दुरावासो दुरारिहा ॥ ८३ ॥ शुभांगो

लोकसारंगः सुतंतुस्तंतुवर्धनः ॥ इंद्रकर्मा महा
कर्मा कृतकर्मा कृतागमः ॥८४॥ उद्भवः सुन्दरः
सुन्दो रत्ननाभः सुलोचनः ॥ अर्को वाजस
नः श्रृंगी जयंतः सर्वविज्जयी ॥ ८५ ॥ सुवर्णबिं
दुरक्षोभ्यः सर्ववागीश्वरेश्वरः ॥ महाहृदो महा
गर्तो महाभूतो महानिधिः ॥८६॥ कुमुदःकुंदरः
कुंदः पर्जन्यः पावनोनिलः॥ अमृतांशोऽमृतवपुः
सर्वज्ञः सर्वतोमुखः ॥८७॥ सुलभःसुव्रतःसिद्धः

शत्रुजिच्छत्रुतापनः ॥ न्यग्रोधोदुंबरोश्वत्थश्चाणू
रांध्रनिषूदनः ॥ ८८ ॥ सहस्रार्चिः सप्तजिह्वः सप्तै
धाः सप्तवाहनः ॥ अमूर्तिरनघोऽचिंत्यो भयकृ
द्भयनाशनः ॥ ८९ ॥ अणुर्बृहत्कृशः स्थूलोगुण
भृन्निर्गुणो महान् ॥ अधृतःस्वधृतःस्वास्यः प्रा
ग्वंशो वंशवर्धनः ॥९०॥ भारभृत्कथितो योगी
योगीशः सर्वकामदः ॥ आश्रमः श्रवणः क्षामः
सुपर्णो वायुवाहनः ॥ ९१ ॥ धनुर्धरो धनुर्वेदो

वि० १३८

दंडो दमयिता दमः ॥ अपराजितः सर्वसहो नि
यन्ता नियमो यमः ॥९२॥ सत्त्ववान्सात्त्विकः स
त्यः सत्यधर्मपरायणः ॥ अभिप्रायः प्रियार्होऽर्हः
प्रियकृत्प्रीतिवर्धनः ॥ ९३ ॥ विहायसगतिर्ज्यो
तिः सुरुचिर्हुतभुग्विभुः ॥ रविर्विरोचनः सूर्यः
सविता रविलोचनः ॥ ९४ ॥ अनंतो हुतभुग्
भोक्ता सुखदो नैकजोऽग्रजः ॥ अनिर्विण्णः सदा
मर्षी लोकाधिष्ठानमद्भुतः ॥ ९५ ॥ सनात्सना

स० १३८

तनतमः कपिलः कपिरव्ययः ॥ स्वस्तिदः स्वस्तिकृत्स्वस्तिस्वस्तिभुक् स्वस्तिदक्षिणः ॥ १६ ॥ अरौद्रःकुण्डली चक्री विक्रम्यूर्जितशासनः॥शब्दातिगः शब्दसहः शिशिरः शर्वरीकरः ॥ १७ ॥ अक्रूरः पेशलो दक्षो दक्षिणः क्षमिणांवरः ॥ विद्वत्तमो वीतभयः पुण्यश्रवणकीर्तनः ॥१८॥ उत्तारणोदुष्कृतिहापुण्यो दुःस्वप्ननाशनः ॥ वीरहा रक्षणःसंतो जीवनः पर्यवस्थ

वि. १३६

तः ॥ ९९ ॥ अनंतरूपोऽनंतश्रीर्जितमन्युर्भया
पहः ॥ चतुरस्रो गभीरात्मा विदिशो व्यादिशो
दिशः ॥ १०० ॥ अनादिर्भूर्भुवो लक्ष्मीः सुवीरो
रुचिरांगदः ॥ जननोजनजन्मादिर्भीमो भीमप
राक्रमः ॥ १०१ ॥ आधारनिलयोधाता पुष्पहा
सः प्रजागरः ॥ ऊर्ध्वगः सत्पथाचारः प्राणदः
प्रणवः पणः ॥ २ ॥ प्रमाणं प्राणनिलयः प्राणभृ
त्प्राणजीवनः ॥ तत्त्वंतत्त्वविदेकात्मा जन्ममृत्यु

जरातिगः ॥ ३ ॥ भूर्भुवः स्वस्तरुस्तारः सपिता
प्रपितामहः ॥ यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा यज्ञांगो यज्ञ
वाहनः ॥ ४ ॥ यज्ञभृद्यज्ञकृद्यज्ञी यज्ञभुग्यज्ञसा
धनः ॥ यज्ञांतकृद्यज्ञगुह्यमन्नमन्नाद एव च ॥ ५ ॥
आत्मयोनिः स्वयं जातो वैखानः सामगायनः ॥
देवकीनंदनः स्रष्टा क्षितीशः पापनाशनः ॥ ६ ॥
शंखभृन्नंदकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः ॥ रथां
गपाणिरक्षोभ्यः सर्वप्रहरणायुधः ॥ ७ ॥ सर्वप्रह

रणायुध ॐ नम इति ॥ इतीदं कीर्तनीय
स्य केशवस्य महात्मनः ॥ नाम्नां सहस्रं दिव्या
नामशेषेण प्रकीर्तितम् ॥ ८ ॥ य इदं शृणुया
न्नित्यं यश्चापि परिकीर्तयेत् ॥ नाशुभं प्राप्नुयात्
किंचित् सोऽमुत्रेह च मानवः ॥ ९ ॥ वेदांतगो
ब्राह्मणः स्यात्क्षत्त्रियो विजयी भवेत् ॥ वैश्यो
धनसमृद्धःस्याच्छूद्रः सुखमवाप्नुयात् ॥ १० ॥
धर्मार्थीप्राप्नुयाद्धर्ममर्थार्थीचार्थमाप्नुयात् ॥ का

मानवाप्नुयात्कामी प्रजार्थी प्राप्नुयात्प्रजाम् ॥ ११ ॥
भक्तिमान्यः सदोत्थाय शुचिस्तद्गतमानसः ॥
सहस्रं वासुदेवस्ये नाम्नामेतत्प्रकीर्तयेत् ॥ १२ ॥
यशः प्राप्नोति विपुलं ज्ञातिप्राधान्यमेव च ॥
अचलां श्रियमाप्नोति श्रेयः प्राप्नोत्यनुत्तमम्
॥ १३ ॥ न भयं क्वचिदाप्नोति वीर्यं तेजश्च विंद
ति ॥ भवत्यरोगो द्युतिमान्बलरूपगुणान्वितः
॥ १४ ॥ रोगार्तो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बंध

नात् ॥ भयान्मुच्येत भीतस्तु मुच्येतापन्न आपदः ॥ १५॥ दुर्गाण्यतितरत्याशु पुरुषः पुरुषोत्तमम् ॥ स्तुवन्नामसहस्रेण नित्यं भक्तिसमन्वितः ॥ १६ ॥ वासुदेवाश्रयोमर्त्योवासुदेवपरायणः ॥ सर्वपापविशुद्धात्मा यातिब्रह्म सनातनम् ॥१७॥ न वासुदेवभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिभयं नैवोपजायते ॥ १८ ॥ इमं स्तवमधीयानः श्रद्धाभक्तिसमन्वि

तः ॥ युज्येतात्मासुखक्षांतिश्रीधृतिस्मृतिकीर्ति
भिः ॥ ११९ ॥ न क्रोधो न च मात्सर्यं न लोभो
नाशुभा मतिः ॥ भवंति कृतपुण्यानां भक्तानां
पुरुषोत्तमे ॥ १२० ॥ द्यौः सचंद्रार्कनक्षत्रा खं
दिशो भूर्महोदधिः ॥ वासुदेवस्य वीर्येण विधृतां
नि महात्मनः ॥ २१ ॥ ससुर सुरगंधर्वं सयक्षो
रगराक्षसम् ॥ जगद्वशे वर्ततेदं कृष्णस्य सचराच
रम् ॥ २२ ॥ इंद्रियाणि मनो बुद्धिः सत्त्वं तेजो

बलं धृतिः ॥ वासुदेवात्मकान्याहुः क्षेत्रं क्षेत्रज्ञ एव च ॥ २३ ॥ सर्वागमानामाचारः प्रथमं परि कल्पते ॥ आचारप्रभवो धर्मो धर्मस्य प्रभुरच्युतः ॥ २४ ॥ ऋषयः पितरो देवा महाभूतानि धातवः ॥ जंगमाजंगमं चेदं जगन्नारायणोद्भवम् ॥ २५ ॥ योगो ज्ञानं तथा सांख्यं विद्याः शिल्पादि कर्म च ॥ वेदाः शास्त्राणि विज्ञानमेतत्सर्वं जनार्दनात् ॥ २६ ॥ एको विष्णुर्महद्भूतं पृथ-

ग्भूतान्यनेकशः ॥ त्रींल्लोकान्व्याप्यभूतात्मा
भुंक्ते विश्वभुगव्ययः ॥ २७ ॥ इमं स्तवं भगवतो
विष्णोर्व्यासेन कीर्तितम् ॥ पठेद्य इच्छेत्पुरु
षः श्रेयः प्राप्तुं सुखानिच ॥ २८ ॥ विश्वेश्वरमजं
देवं जगतःप्रभवाप्ययम् ॥ भजंति ये पुष्कराक्षं
न ते यांति पराभवम् ॥२९॥ अर्जुन उवाच ॥
पद्मपत्रविशालाक्ष पद्मनाभ सुरोत्तम ॥ भक्ताना
मनुरक्तानां त्राता भव जनार्दन ॥ १३० ॥ श्री

भगवानुवाच ॥ ॥ यो मां नामसहस्रेण स्तोतु
मिच्छति पांडव ॥ सोहमेकेन श्लोकेन स्तुत
एव न संशयः ॥ ३१ ॥ नमोस्त्वनंताय सहस्र
मूर्तये सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे ॥ सहस्रनाम्ने
पुरुषाय शाश्वते सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः
॥ ३२ ॥ नमः कमलनाभाय नमस्ते जलशा
यिने ॥ नमस्ते केशवानंत वासुदेव नमोस्तुते
॥ ३३ ॥ वासनाद्वासुदेवस्य वासितं भुवनत्र

यम् ॥ सर्वभूतनिवासोसि वासुदेव नमोस्तुते ॥ ३४ ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च ॥ जगद्धिताय कृष्णाय गोविंदाय नमोनमः ॥ ३५ ॥ आकाशात्पतितं तोयं यथा गच्छति सागरम् ॥ सर्वदेवनमस्कारः केशवं प्रति गच्छति ॥ ३६ ॥ एष निष्कंटकः पंथा यत्र संपूज्यते हरिः ॥ कुपथं तं विजानीयाद्गोविंदरहितागमम् ॥ ३७ ॥ सर्ववेदेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फ

लम् ॥ तत् फलं समवाप्नोति स्तुत्वा देवं जनार्द
नम् ॥ ३८ ॥ यो नरः पठते नित्यं त्रिकालं
केशवालये ॥ द्विकालमेककालं वा क्रूरं सर्वं व्य
पोहति ॥ ३९ ॥ दह्यंते रिपवस्तस्य सौम्याः
सर्वे सदा ग्रहाः ॥ विलीयंते च पापानि स्तवे
ह्यस्मिन्प्रकीर्तिते ॥ १४० ॥ येन ध्यातः श्रुतो
येन येनायं पठितः स्तवः ॥ दत्तानि सर्वदानानि
सुराः सर्वे समर्चिताः ॥ ४१ ॥ इह लोके परे

वापि न भयं विद्यते क्वचित् ॥ नाम्नां सहस्रं योऽधीते द्वादश्यां मम सन्निधौ ॥ ४२ ॥ स निर्दहति पापानि कल्पकोटिशतानि च ॥ अश्वत्थसन्निधौ पार्थ कृत्वा मनसि केशवम् ॥४३॥ पठेन्नामसहस्रं तु गवां कोटिफलं लभेत् ॥ शिवालये पठेन्नित्यं तुलसीवनसंस्थितः ॥ ४४ ॥ नरो मुक्तिमवाप्नोति चक्रपाणेर्वचो यथा ॥ ब्रह्महत्यादिकं पापं सर्वं सद्यो विनश्यति ॥१४५॥

इति श्रीमन्महाभारते शतसहस्रसंहितायां वैयासिक्यामानुशासनिके पर्वणि दानधर्मे भीष्मयुधिष्ठिरसंवादे श्रीविष्णोर्दिव्यसहस्रनामस्तोत्रं संपूर्णम् ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

गङ्गाविष्णु श्रीकृष्णदास,
"लक्ष्मीवेंकटेश्वर" छापाखाना,
कल्याण-मुंबई.

श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीसरस्वत्यैनमः ॥ श्रीगु
रुभ्यो नमः ॥ ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्माम
नुस्मरन् ॥ यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां
गतिम् ॥१॥ स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जग
त्प्रहृष्यत्यनुरज्यते च । रक्षांसि भीतानि दिशो
द्रवन्ति सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसंघाः॥२ ॥ सर्व
तः पाणिपादंतत्सर्वतोक्षिशिरोमुखम् ॥ सर्वतःश्रु
तिमल्लोकेसर्वमावृत्य तिष्ठति ॥३॥ कविंपुराणम

नुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः ॥ सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ ४ ॥ ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ॥ छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ ५ ॥ सर्वस्यचाहंहृदिसन्निविष्टोमत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ॥ वेदैश्च सर्वैरहमेववेद्योवेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ ६ ॥ मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ॥ मामेवैष्यसि युक्त्वैवमात्मानं

मत्परायणः ॥ ७ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूप
निषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन
संवादे सप्तश्लोकी गीता समाप्ता ॥

इदं पुस्तकं कल्याणनगर्यां श्रीकृष्णदासात्मज-
गंगाविष्णुना स्वकीये "लक्ष्मीवेंकटेश्वर"
मुद्रणालये मुद्रयित्वा प्रकाशितं ।
शके १८४८, सवत् १९८३.

इति
श्रीमद्भगवद्गीता-विष्णुसहस्रनाम
तथा सप्तश्लोकागीता
समाप्तिमगमत् ।